

Optimaliseren van de begeleiding in een gezinshuis aan jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling.

Naam:	Esmée van Gils
Studentnummer:	2191194
Progresscode:	56V4J-AFOZ
Opleiding:	Fontys Hogescholen, Sociale Studies
Profiel:	Jeugd
Naam begeleiders:	Mw. T. van der Steeg-Hamoen Mw M.E. van der Steeg-van Dam
Datum	15 juni 2016

Samenvatting

Naar aanleiding van gesprekken met de hulpverleners van organisatie X, een gezinshuis, is een onderzoek uitgevoerd om inzicht te verkrijgen in het optimaliseren van de begeleiding in het gezinshuis aan de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling.

Ten eerste is er door middel van een probleemanalyse de onderzoeksdoelstelling geformuleerd.

Hieruit volgen de hoofdvraag en deelvragen, die ingaan op de hulpverlening die momenteel wordt bewerkstelligd, de krachten en belemmeringen rondom de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen en de ondersteuning die kan bijdragen aan de optimalisering van de begeleiding.

Vervolgens wordt er door middel van literatuurstudie vanuit verschillende invalshoeken naar de sociaal-emotionele ontwikkeling bij de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking gekeken.

Om deze theoretische inzichten te toetsen met de praktijk worden er semi-gestructureerde interviews met de hulpverleners en de jeugdigen van het gezinshuis gehouden om antwoord te geven op de deelvragen. Uit de resultaten worden de volgende conclusies afgeleid: De complexiteit van de problematiek van de jeugdigen zorgt ervoor dat de hulpverleners behoefte hebben aan aanvullende, gerichte literatuur over de leeftijdsfasen en ontwikkelingsniveaus van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. Ook willen ze graag diepgang aanbrengen in methodiek X om op deze wijze de hulpverlening te optimaliseren. Tot slot willen ze graag ter ondersteuning een methodiek met voorgeschreven opdrachten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen.

Vanuit de verkregen inzichten van dit onderzoek zijn de volgende aanbevelingen gedaan omtrent de onderzoeksdoelstelling: zijnde het continueren van de gesprekken over emoties met de jeugdigen, het optimaliseren van methodiek X, het organiseren van themabijeenkomsten door de orthopedagoog of de hulpverleners zelf, het naslagwerk met literatuur over de ontwikkeling en het inzetten van de Schaal Emotionele Ontwikkeling van Došen (2014).

Ten slotte wordt er in de discussie de bevindingen van het onderzoek vergeleken met die uit de probleemanalyse. Daarbij wordt ingegaan op de betekenis, bruikbaarheid en kwaliteit van dit onderzoek.

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie “Optimaliseren van begeleiding in een gezinshuis aan jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling”. Het onderzoek is uitgevoerd bij organisatie X, een gezinshuis. Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding Sociale Studies aan de Fontys Hogeschool te Eindhoven.

Bij de start van het onderzoek was het een zoektocht naar de juiste invalshoek om de doelstelling van het onderzoek te vinden. Het onderwerp was complex, doch interessant voor mij als toekomstig hulpverlener in de jeugdzorg. Tijdens dit traject kon ik met mijn vragen terecht bij mijn afstudeerbegeleiders en medestudenten.

Bij deze wil ik graag mijn afstudeerbegeleiders bedanken voor hun begeleiding en ondersteuning tijdens dit onderzoek. Tevens wil ik mijn collega's van organisatie X bedanken voor hun medewerking aan de interviews en hun interesse in de voortgang van mijn onderzoek. Ze hebben mij de ruimte en mogelijkheid gegeven om bij hen mijn afstudeeronderzoek te voltooien.

Daarnaast wil ik mijn ouders bedanken voor hun wijze raad en motiverende woorden, die mij deze periode hebben geholpen om dit onderzoek tot een goed einde te brengen.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Esmée van Gils

Eindhoven, 7 juni 2016

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Hoofdstuk I: Context en probleemschets	7
1.1 Probleemanalyse	7
1.1.1 Participatie	7
1.1.2 Gezinshuizen	9
1.1.3 Jongeren met een licht verstandelijke beperking	10
1.2 Probleemstelling	11
1.3 Onderzoeksdoelstelling	12
1.4 Hoofdvraag en deelvragen	12
1.5 Begripsafbakening	13
Hoofdstuk II: Theoretisch kader	15
2.1 De ontwikkeling van een jeugdige met een licht verstandelijke beperking	15
2.2 Fasen van de sociaal-emotionele ontwikkeling	16
2.3 Sociaal functioneren	19
2.4 Omgaan met emoties	19
2.5 Ondersteuning begeleiders aan jongeren met licht verstandelijke beperking	20
2.6 SEO - Schaal voor Emotionele Ontwikkeling	21
2.7 Methodiek X van de organisatie	21
Hoofdstuk III: Methodologie	22
3.1 Onderzoekspopulatie en steekproef	22
3.2 Dataverzamelmethode	23
3.3 Meetinstrument	26
3.4 Data-analyse	27
Hoofdstuk IV: Resultaten	28
4.1 Bevindingen bij deelvraag I	28

4.1.1	Relatie tussen de bevindingen en de theorie	30
4.1.2	Beantwoording van deelvraag I	30
4.2	Bevindingen bij deelvraag II	31
4.2.1	Relatie tussen de bevindingen en de theorie	32
4.2.2	Beantwoording van de deelvraag II	32
4.3	Bevindingen bij deelvraag III	33
4.3.1	Relatie tussen de bevindingen en de theorie	34
4.3.2	Beantwoording van de deelvraag III	34
Hoofdstuk V:	Conclusie en aanbevelingen	35
5.1	Conclusie	35
5.2	Aanbevelingen	37
Hoofdstuk VI:	Discussie	39
6.1	Betekenis en bruikbaarheid	39
6.2	Sterkte- zwakteanalyse	40
Literatuurlijst		41
Bijlage I:	Topiclijsten	44
	Interview Hulpverleners	44
	Interview Jeugdigen	46
Bijlage II:	Codeboom	48

Inleiding

In het afgelopen anderhalf jaar heb ik stage gelopen bij organisatie X, een gezinshuis. Een gezinshuis is een vorm van residentiële zorg. Het is een kleinschalige woonvorm waarin door (een) gezinshuisouder(s) op professionele wijze verzorging, behandeling, opvoeding en begeleiding wordt geboden aan een variërend aantal kinderen. Tijdens deze periode zag ik de discrepantie tussen de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. Dit was voor mij aanleiding om me meer te verdiepen in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking door middel van mijn afstudeeronderzoek.

Vanuit de wetenschap krijgt de emotionele ontwikkeling van jeugdigen met een verstandelijke beperking nog weinig aandacht. In de westerse samenleving overheerst de nadruk op het cognitieve aspect van de ontwikkeling. De emotionele ontwikkeling krijgt hierin nog weinig belangstelling van de gedragswetenschappen en psychiatrie (Claes et al., 2013).

Deze scriptie beoogt een bijdrage te leveren aan de optimalisering van de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking.

In hoofdstuk I wordt ingegaan op de probleemanalyse en de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek. In hoofdstuk II wordt door middel van literatuuronderzoek gekeken naar de vraagstelling. Vervolgens wordt in hoofdstuk III de dataverzamelmethode uiteengezet. Daarna volgen in hoofdstuk IV de resultaten, die verkregen zijn uit de interviews. Hoofdstuk V behandelt de conclusie en aanbevelingen van het onderzoek. Ten slotte wordt in hoofdstuk VI de discussie beschreven over de waarde van dit onderzoek voor de praktijk.

Hoofdstuk I: Context en probleemschets

In dit hoofdstuk wordt door middel van de probleemanalyse de onderzoeksdoelstelling geformuleerd. Vanuit de onderzoeksdoelstelling worden de hoofd- en deelvragen opgesteld. Als laatste wordt de begripsafbakening beschreven.

1.1 Probleemanalyse

In de probleemanalyse wordt aan de hand van eerder uitgevoerde onderzoeken beschreven op welke wijze de participatiemaatschappij en de bijbehorende empowerment bij mensen met een licht verstandelijke beperking in de samenleving van toepassing is (macroniveau). Vervolgens wordt de jeugdhulpverleningsvorm van gezinshuizen en de daar spelende problemen van kinderen besproken (mesoniveau). Ten slotte wordt er aandacht besteed aan de ontwikkeling van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking op algemeen, sociaal en emotioneel gebied (microniveau).

1.1.1 Participatie

In deze paragraaf wordt ingegaan op participatie van mensen met een verstandelijke beperking, eigen kracht en empowerment.

Participatiemaatschappij

In de samenleving is er momenteel een verschuiving gaande van verzorgingsstaat naar een participatiemaatschappij. De problemen die in de jaren tachtig voortkwamen uit de oude, beschermende verzorgingsstaat vormden hiertoe de aanleiding. Er ontstonden grote groepen mensen met een uitkering, die niet participeerden in de samenleving (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2008). Participatie staat voor het meedoen aan het maatschappelijke leven in al zijn facetten en andere vormen van betrokkenheid (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2008; Verté, Dury, Donder, Buffel & Witte., 2011).

Participatie

Uit onderzoek van Boeije, van der Hoek, Langelaan, Meulenkamp, Rijken en Waverijn (2015) blijkt dat in de periode van 2008 tot en met 2014 de totale participatie van mensen met een verstandelijke beperking is toegenomen. Er zijn meer mensen met een verstandelijke beperking activiteiten gaan ondernemen in hun vrije tijd, waar zowel mensen met als zonder een verstandelijke beperking aan deelnemen. Deze ontwikkeling wordt niet (h)erkend door familie en omgeving. Tevens blijkt uit het onderzoek dat er in de periode van 2012 tot en met 2014 juist een afname is van de totale participatie van mensen met een verstandelijke beperking. Hiervan ontvangt 46% ondersteuning bij sociale contacten en 83% bij werk of dagactiviteiten.

Als er gekeken wordt naar het contact van mensen met een verstandelijke beperking met familie, vrienden en buurtgenoten, hebben mensen met een matige verstandelijke beperking minder regelmatig contact met familie, vrienden en buurtgenoten. Ze zijn in vergelijking met mensen met een

lichte verstandelijke beperking niet vaker eenzaam. Wel wordt er gesteld dat ruim één derde van de mensen met een verstandelijke beperking zich weleens eenzaam of alleen voelt (Boeije et al., 2015). Mensen met een verstandelijke beperking hebben op het gebied van participatie behoefte om meer en op een andere manier mee te doen in de samenleving. Zij willen graag vaker ergens naartoe gaan. Ze geven aan dat zij activiteiten die ze graag willen doen in hun vrije tijd, zoals sporten, een opleiding en/of cursus volgen of activiteiten zoals winkelen of bezoeken van familie en vrienden niet kunnen doen.

Er is een verschil in de feitelijke participatie tussen mensen met een lichte verstandelijke beperking en mensen met een matige verstandelijke beperking, maar dit heeft geen invloed op de participatiebehoefte van de mensen (Boeije et. al., 2015).

Eigen kracht

In Nederland wordt 'eigen kracht' vaak samen genoemd met empowerment. Daarbij staat het versterken van eigen kracht van het informele sociale netwerk om een persoon heen centraal (Metze, 2008). Binnen de participatiesamenleving sluiten 'eigen kracht' en sociale inclusie op empowerment aan. Er wordt gesproken over sociale inclusie wanneer de burger volwaardig deel uitmaakt van een gemeenschap. Mensen met een verstandelijke beperking hebben dezelfde rechten, kansen en verantwoordelijkheden als iedere burger. Sociale inclusie wordt gezien als een algemene opdracht aan de samenleving. Voor sociale professionals is het de taak om ondersteuning te bieden en actie te ondernemen om te voorkomen dat kwetsbare burgers worden uitgesloten (Wilken, 2010). Via empowerment wordt gewerkt aan het proces van versterking bij individuen, organisaties en gemeenschappen. De burger krijgt door middel van het verwerven van kritisch bewustzijn en stimuleren van participatie meer controle over zijn eigen situatie en omgeving (Van Regenmortel, 2002).

Binnen empowerment wordt de focus gelegd op gezondheid, welzijn, krachten en omgevingsinvloeden. Er is een fundamentele erkenning van kwetsbaarheden, zowel op individueel, sociaal als maatschappelijk niveau. Empowerment richt zich op potenties en krachten. Diverse sociale problemen van burgers worden gezien als structureel van aard. De ongelijke verdeling en toegang tot hulp- en steunbronnen draagt bij aan de instandhouding van deze structuraliteit.

Vanuit de empowerment-gedachte ligt de nadruk op volwaardig burgerschap, ook voor mensen met een verstandelijke beperking. De overheid draagt de maatschappelijke verantwoordelijkheid voor de zorg van kwetsbare burgers. Het uitgangspunt is de kracht en inzet van burgers. De professionele dienstverleners en organisaties zijn daarbij ondersteunend en aanvullend (Steyaert, Bodd & Linders, 2005). Door gebruik te maken van faciliterende maatregelen en de verantwoordelijkheid te verdelen, worden de kansen voor het proces van empowerment vergroot. Indien er autoritaire maatregelen, zoals dwang en controle, worden gebruikt, zouden deze het proces van empowerment belemmeren (Adams, 1996).

Hieruit kan worden afgeleid dat de verschuivingen die gaande zijn in de maatschappij de nadruk leggen op de 'eigen kracht' en participeren van mensen met een verstandelijke beperking. Mensen met een verstandelijke beperking worden op deze wijze meer betrokken bij de samenleving. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de hulpverleningsvorm van gezinshuizen en de problematiek van de kinderen, die in gezinshuizen wonen.

1.1.2 Gezinshuizen

Deze paragraaf geeft weer wat een gezinshuis als vorm van jeugdhulpverlening inhoudt, welke ontwikkelingen hierin gaande zijn en welke problematieken er bij de kinderen worden ervaren door de gezinshuisouders.

Gezinshuizen

In Nederland zijn er ongeveer 68 (regionale) zorginstellingen die de hulpverleningsvorm gezinshuizen aanbieden. Gezamenlijk zijn er inmiddels 587 gezinshuizen, waar 1728 kinderen zijn geplaatst. Het afgelopen jaar is het aantal gezinshuizen met 22,5% gestegen.

De gezinshuizen zijn een vorm van jeugdzorg, die valt onder de nieuwe Jeugdwet (Bibb Jeugdzaken, 2014). Sinds 1 januari 2015 zijn de gemeenten, met de intrede van Amandement 80 in de nieuwe Jeugdwet, wettelijk verplicht om uithuisgeplaatste jeugdigen onder te brengen bij een pleeggezin of in een gezinshuis. Enkel wanneer er plaatsing in een vervangende gezinssituatie niet mogelijk is of aantoonbaar niet in het belang van het kind is, wordt de jeugdige opgevangen in een residentiële instelling (Bibb Jeugdzaken, 2014).

De organisatie in dit onderzoek betreft een gezinshuis. Een gezinshuis is een vorm van residentiële zorg. Het is een kleinschalige woonvorm waarin door (een) gezinshuisouder(s) op professionele wijze verzorging, behandeling, opvoeding en begeleiding wordt geboden aan een variërend aantal kinderen. De kinderen in de leeftijd van nul tot achttien jaar worden geplaatst en opgenomen in het eigen gezin van de gezinshuisouder(s). Minimaal één van de beide gezinshuisouders ontvangt een salaris of vergoeding voor zijn werk als gezinshuisouder.

Binnen een gezinshuis wordt zoveel mogelijk het klimaat van een gezinssituatie nagebootst (Lubbersen, 2014). De jeugdigen ontvangen door de continuïteit van het gezinsleven, de aandacht van de gezinshuisouders en de ondersteuning, die zij nodig hebben voor hun verdere ontwikkeling. De kleinschaligheid van een gezinshuis zorgt ervoor dat een individuele benadering mogelijk is met aandacht voor de achtergrond en ruimte voor het sociale netwerk van de opgenomen kinderen (Clarijs, 2015).

De problematiek van de kinderen in gezinshuizen

Uit onderzoek van Gardeniers en De Vries (2011) blijkt dat er bij 92% van de kinderen die in een gezinshuis wonen sprake was van ouderproblematiek, nog voordat de hulp bij het kind startte. De meest voorkomende ouderproblematieken waren pedagogische onmacht, relatieproblematiek en/of echtscheiding, psychiatrie gerelateerde problemen en financiële problemen. Daarnaast had 62% van de kinderen, voordat zij in het gezinshuis kwamen, al enige vorm van hulp ontvangen, zoals

residentiële opvang, ambulante hulp, dagbehandeling, hulp van een (Licht) Verstandelijke Gehandicapten-instelling en hulp van een Geestelijke Gezondheids Zorg-instelling. Iets meer dan de helft van de kinderen (55%) volgt speciaal onderwijs.

Aan de hand van twee wetenschappelijke schalen, te weten de 'Classificatiesysteem Aard Problematiek Jeugdigen' (CAP-J) en de 'Strengths and Difficulties Questionnaire' (SDQ), is de problematiek van de jeugdigen door de gezinshuisouders geëvalueerd. Uit het CAP-J blijkt dat deze jeugdigen bovengemiddelde problematiek hebben. De problematiek rondom het psychosociaal functioneren scoort hierin het hoogst. Problemen rondom het biologische gezin, opvoeding, vaardigheden en cognitieve ontwikkeling komen ook veel voor.

De SDQ laat zien dat de kinderen minder pro sociaal gedrag laten zien in vergelijking tot hun leeftijdsgenoten. Daarnaast kunnen ze minder goed omgaan met leeftijdsgenoten en laten ze meer gedragsproblemen zien. De twee schalen zijn met elkaar in verband gebracht, waaruit het beeld ontstaat dat er sprake is van een complexiteit aan problemen (Gardeniers & De Vries, 2011).

Binnen de organisatie van dit onderzoek wonen voornamelijk jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking en bijkomende (gedrags)problematieken. De hulpverleners signaleren een discrepantie tussen het cognitief en sociaal-emotioneel functioneren van de jeugdigen. In de zorgplannen van de jeugdigen wordt aandacht besteed aan de sociaal-emotionele ontwikkeling door het formuleren van leerdoelen, waarin de aspecten van de sociaal-emotionele ontwikkeling terugkomen. Naast de interventies en middelen die reeds gebruikt worden in de bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling, willen de hulpverleners graag aanvullende kennis en handreikingen om hun begeleiding aan de jeugdigen te optimaliseren.

In de volgende paragraaf wordt de sociaal-emotionele ontwikkeling van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking behandeld.

1.1.3 Jongeren met een licht verstandelijke beperking

In deze paragraaf wordt ingegaan op de (sociaal-emotionele) ontwikkeling van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar.

De ontwikkeling van jongeren met een licht verstandelijke beperking

Algemeen genomen doen jongeren met een licht verstandelijke beperking meer negatieve ervaringen op in vergelijking met leeftijdsgenoten die zich 'normaal' ontwikkelen (Rot, 2013). Ze worden al vanaf jonge leeftijd geconfronteerd met het feit dat zij achterstand hebben in hun ontwikkeling ten opzichte van leeftijdsgenoten. Ze zien al vroeg de verschillen en krijgen minder positieve feedback van hun omgeving. Dit heeft tot gevolg dat jongeren met een licht verstandelijke beperking sneller opgeven, minder snel een nieuwe uitdaging aangaan en derhalve ook minder succeservaringen opdoen.

Hierdoor ontwikkelen de jongeren eerder een negatief zelfbeeld, voelen ze zich onzeker en hebben ze minder zelfvertrouwen. Hierdoor wordt hun verdere ontwikkeling van eigenheid, persoonlijke identiteit en groei naar zelfstandigheid en onafhankelijkheid beïnvloed.

Jongeren met een licht verstandelijke beperking zijn hun leven lang blijvend afhankelijk van ondersteuning van hun omgeving om adequaat te kunnen functioneren in de maatschappij. Wanneer

hun ontwikkeling door middel van een uitdagende en motiverende relatie met de begeleider wordt gestimuleerd, biedt dit hen optimale kansen voor groei en ontwikkeling. Dit zorgt voor een vergroting van hun zelfredzaamheid en biedt hen perspectief op een volwaardige plaats in de maatschappij.

Sociaal-emotionele ontwikkeling van jeugdigen

De emotionele ontwikkeling bij jongeren met een licht verstandelijke beperking stagneert grotendeels op het niveau van een kind in de basisschoolleeftijd (De Beer, 2011). Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben moeite met het (her)kennen en begrijpen van hun eigen (basis)emoties en die van een ander. De basisemoties kunnen jongeren met een licht verstandelijke beperking bij anderen goed herkennen. De emoties die gecompliceerder zijn, zijn voor hen moeilijk te onderscheiden. Doordat jongeren met een licht verstandelijke beperking cognitief beperkt zijn, is het voor hen moeilijk om de emoties te verwoorden. De sociaal-emotionele vaardigheden blijven bij jongeren achter in de ontwikkeling (De Beer, 2011).

Wat betreft sociaal functioneren, hebben jongeren met een licht verstandelijke beperking een beperkt sociaal aanpassingsvermogen. Ze beschikken over onvoldoende kennis en vaardigheden om in sociale situaties op een adequate manier te handelen of te reageren en zich in een ander te verplaatsen (De Beer, 2011).

Samenvattend kan gesteld worden dat de emotionele ontwikkeling van deze jongeren met een licht verstandelijke beperking grotendeels stagneert op het niveau van de basisschoolleeftijd. In de organisatie van het onderzoek wordt door de hulpverleners een discrepantie geconstateerd tussen de kalenderleeftijd van de jeugdige (twaalf tot en met zestien jaar) en zijn cognitieve, dan wel sociaal-emotionele ontwikkeling.

1.2 Probleemstelling

In de samenleving is een verschuiving gaande die de nadruk legt op eigen kracht en participatie van mensen met een verstandelijke beperking om meer betrokken te zijn bij deze samenleving.

De afgelopen jaren zijn er steeds meer gezinshuizen als residentiële zorg binnen de jeugdhulpverlening gekomen. Het merendeel van de jeugdigen, die in een gezinshuis wonen, hebben al eerder enige vorm van hulp ontvangen. Deze jeugdigen hebben bovengemiddelde problematiek, voornamelijk op het psychosociaal functioneren. Vaak is er ook sprake van een licht verstandelijke beperking.

De hulpverleners van de organisatie signaleren dat er een discrepantie is tussen de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling bij de jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking. In de sociaal-emotionele ontwikkeling hebben de jeugdigen een achterstand opgelopen. In de hulpverlening van de organisatie wordt gewerkt aan de optimalisering van de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen. De hulpverleners willen graag aanvullende kennis en inzicht verkrijgen om hun begeleiding meer gericht af te stemmen op de behoeften van de jeugdigen.

Verificatie vanuit de praktijk

Op 24 februari 2016 heeft er een gesprek plaatsgevonden met een bestuurslid van de organisatie waarbij hem de probleemstelling is voorgelegd. Hij beaamde dat de begeleiding van de jeugdigen op sociaal-emotioneel gebied een terugkerend onderwerp is in de werkzaamheden binnen het gezinshuis. De hulpverleners signaleren de discrepantie tussen de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Dit zorgt ervoor dat de begeleiding herhaaldelijk moet worden aangepast aan beide niveaus van de jeugdigen. De hulpverleners willen graag naast de expertise, die zij momenteel bezitten, aanvullende kennis vergaren en handvaten verkrijgen om hun begeleiding te optimaliseren.

Verificatie vanuit onderzoeken

Uit onderzoek van Došen (2014) is gebleken dat de ontwikkeling van kinderen met een verstandelijke beperking op sociaal, emotioneel en cognitief gebied vaak niet parallel loopt. Er vindt een discrepantie plaats tussen de ontwikkelingsaspecten. De emotionele ontwikkeling stagneert grotendeels op het niveau van een kind in de basisschoolleeftijd (De Beer, 2011).

1.3 Onderzoeksdoelstelling

Aan de hand van dit onderzoek wordt er kennis en inzicht verworven voor de hulpverleners over de optimalisering van de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar, met een licht verstandelijke beperking, die woonachtig zijn in een gezinshuis. Op basis van deze kennis en inzichten worden aanbevelingen gedaan voor de wijze waarop de begeleiding van de hulpverleners kan worden geoptimaliseerd.

1.4 Hoofdvraag en deelvragen

Hoofdvraag

Wat hebben de hulpverleners binnen het gezinshuis nodig om hun begeleiding aan de jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling te optimaliseren?

Deelvragen

1. Hoe wordt de hulpverlening in het gezinshuis op dit moment bewerkstelligd in de begeleiding op sociaal-emotioneel gebied?
2. Welke krachten en belemmeringen zijn er in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?
3. Welke ondersteuning kan bijdragen aan de optimalisering van de begeleiding van de hulpverleners in het gezinshuis aan de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling?

1.5 Begripsafbakening

Begeleiding

Begeleiding omvat de activiteiten waarmee een jeugdige wordt ondersteund bij het uitvoeren van zijn algemene dagelijkse gang van zaken (Zorginstituut Nederland, 2016). Daarnaast wordt hij bijgestaan in het aanbrengen en behouden van structuur in zijn leven. In de begeleiding worden aangeleerde vaardigheden door herhaling ingeslepen en vervolgens toegepast in de praktijk.

Belemmeringen

Een belemmering zorgt voor een barrière in de groei van de jeugdige in zijn sociaal-emotionele ontwikkeling (SLO, 2007).

Gezinshuis

Een gezinshuis is een vorm van residentiële zorg. Het is een kleinschalige woonvorm waarin door (een) gezinshuisouder(s) op professionele wijze verzorging, behandeling, opvoeding en begeleiding wordt geboden aan een variërend aantal kinderen. De kinderen in de leeftijd van nul tot achttien jaar worden geplaatst en opgenomen in het eigen gezin van de gezinshuisouder(s). Minimaal één van de beide gezinshuisouders ontvangt een salaris of vergoeding voor zijn werk als gezinshuisouder. Binnen een gezinshuis wordt er zoveel mogelijk het klimaat van een gezinssituatie nagebootst (Lubbersen, 2014).

Hulpverleners

De hulpverleners zijn HBO-gecertificeerd en werkzaam binnen het werkveld van de sociale hulpverlening (Kluft, Liefhebber & Vlaar, 2013).

Jeugdigen

Een jeugdige is een persoon jonger dan achttien jaar (Unicef, 2016).

Krachten

Krachten zijn de eigen kwaliteiten van een persoon (Hess, 2016).

Licht verstandelijke beperking

In dit onderzoek wordt van een licht verstandelijke beperking gesproken volgens de definitie van de DSM-V (2013).

De DSM-V spreekt van 'intellectual disability'. De geestelijke vermogens zijn zo zwak dat dit het functioneren in het dagelijks leven bepaalt. Er is een achterstand in de cognitieve, sociale en praktische ontwikkeling waardoor het aanpassingsvermogen is verminderd.

De criteria zijn:

- Een IQ van 50-55 tot ongeveer 70 bij een individueel toegepaste IQ-test.
- Gelijktijdig aanwezige tekorten in of beperkingen van het huidige aanpassingsgedrag op ten minste twee van de volgende terreinen: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruikmaken van gemeenschapsvoorzieningen,

zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid.

- De beperking is ontstaan voor het achttiende jaar.

Ondersteuning

Ondersteuning omvat alle hulpmiddelen die de sociaal professional nodig heeft om zijn handelen te bevorderen (Kluft, Liefhebber & Vlaar, 2014).

Sociaal-emotionele ontwikkeling

De ontwikkeling van het integreren van cognitieve, sociale, emotionele en gedragsvaardigheden (Domitrovich, Cortes & Greenberg, 2007; Rose-Krasnor, 1997).

Hoofdstuk II: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt vanuit verschillende invalshoeken naar de sociaal-emotionele ontwikkeling bij jeugdigen met een licht verstandelijke ontwikkeling gekeken.

Allereerst gaat paragraaf 2.1 in op de ontwikkeling van een jeugdige met een licht verstandelijke beperking. Vervolgens worden in paragraaf 2.2 de fasen van de sociaal emotionele ontwikkeling met bijbehorende begeleiding en problematiek besproken. Hierop volgend gaat paragraaf 2.3 in op het sociaal functioneren. In paragraaf 2.4 wordt het omgaan met emoties besproken. Daarna wordt in paragraaf 2.5 gekeken naar de ondersteuning van begeleiders aan de jeugdigen. Vervolgens wordt in paragraaf 2.6 de methodiek Schaal voor Emotionele Ontwikkeling uitgelegd. Ten slotte gaat paragraaf 2.7 in op methodiek X van de organisatie.

Er is gekozen voor deze onderwerpen vanuit het oogpunt dat jeugdigen met een licht verstandelijke beperking zich ontwikkelen tot de ontwikkelingsleeftijd van zeven tot en met twaalf jaar. Deze kunnen gekoppeld worden aan de ontwikkelingsfasen van de sociaal emotionele ontwikkeling en de aandachtspunten van de begeleiding hiervan. Dit refereert naar de deelvraag van dit onderzoek waarbij wordt onderzocht welke ondersteuning een aanvulling kan zijn op de begeleiding. Daarnaast wordt er specifiek ingegaan op het sociaal functioneren en de omgang met emoties bij jongeren met een licht verstandelijke beperking, om aan te sluiten bij de deelvraag over de krachten en belemmeringen van de jeugdigen binnen hun sociaal-emotionele ontwikkeling.

De methodiek SEO – Schaal voor Emotionele Ontwikkeling van Došen (2014) wordt aangehaald. Dit kan als hulpmiddel dienen voor de hulpverleners bij het inschatten van de emotionele ontwikkeling van de jeugdigen. Vanuit bovenstaande perspectieven wordt door middel van de literatuur onderbouwing gezocht voor de beantwoording van de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek.

2.1 De ontwikkeling van een jeugdige met een licht verstandelijke beperking

De DSM-V (2013) spreekt van 'intellectual disability'. De geestelijke vermogens zijn zo zwak dat dit het functioneren in het dagelijks leven bepaalt. Er is een achterstand op de cognitieve, sociale en praktische ontwikkeling waardoor het aanpassingsvermogen is verminderd.

De criteria zijn:

- Een IQ van 50-55 tot ongeveer 70 bij een individueel toegepaste IQ-test.
- Gelijktijdig aanwezige tekorten in of beperkingen van het huidige aanpassingsgedrag op ten minste twee van de volgende terreinen: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruikmaken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid.
- De beperking is ontstaan voor het achttiende jaar.

De ontwikkeling van een verstandelijk beperkte kan geplaatst worden in de continuering van de ontwikkeling van niet-beperkte kinderen. Een kind met een verstandelijke beperking kan dezelfde ontwikkelingsfasen doorlopen als een niet-beperkt kind. Hierin is het verschil dat de ontwikkelingsfasen bij een verstandelijk beperkt kind langer duren en de ontwikkeling eerder stopt in vergelijking met een niet-beperkt kind. Een kind met een verstandelijke beperking verschilt kwantitatief in de ontwikkeling van een niet-beperkt kind en niet kwalitatief.

Een kind met een licht verstandelijke beperking zou zich tot de ontwikkelingsleeftijd van zeven tot en met twaalf jaar kunnen ontwikkelen.

Emotionele ontwikkeling

In de praktijk wordt er gesproken over de sociaal-emotionele ontwikkeling, waarbij men geen onderscheid maakt tussen het sociale en het emotionele aspect van de ontwikkeling. Bij een normale psychosociale ontwikkeling kunnen de sociaal, emotionele en cognitieve ontwikkeling niet van elkaar worden losgekoppeld. Bij kinderen met een verstandelijke beperking verlopen deze drie ontwikkelingsaspecten vaak niet parallel (Došen, 2014). Ieder ontwikkelingsaspect heeft een eigen ontwikkelingstempo waarbij het kan voorkomen dat een ontwikkelingsaspect achterblijft in de ontwikkeling, terwijl andere aspecten zich verder ontplooiën.

2.2 Fasen van de sociaal-emotionele ontwikkeling

In deze paragraaf worden drie fasen van de sociaal-emotionele ontwikkeling besproken, namelijk de eerste individuatiefase, eerste identificatiefase en de fase van de realiteitsbewustwording. Hierbij wordt er per fase ingegaan op een passende begeleidingsstijl (Boerhave, Koster & Zaal, 2008). De doelgroep binnen dit onderzoek betreft jeugdigen tussen de twaalf en zestien jaar. Deze drie fasen sluiten aan bij de ontwikkeling van de doelgroep.

Eerste individuatiefase (18-36 maanden)

Centraal in deze fase staan de autonomie en individuatie van het kind (Boerhave et al., 2008). Het kind wil dingen zelf doen en ontdekken. Wanneer hij de beperking voelt van zijn eigen wil, kan dit gemakkelijk leiden tot frustratie en driftbuien. Het onthouden van wat wel en niet mag is nog moeilijk voor het kind.

In contact met andere kinderen zoekt het kind hun nabijheid, maar er is nog geen sprake van samenspel. Ook het verplaatsen in een ander kan het kind nog niet.

De gevoelens van trots, angst, verdriet, jaloezie en liefde heeft het kind. De gevoelens van woede en agressie zijn op personen gericht, vooral op diegenen die hem beperken in het uitvoeren van zijn eigen wil. Dit alles is nog erg ongericht.

Passende begeleidingsstijl

In deze fase is, volgens Boerhave et al. (2008), de begeleiding gericht op het vergroten van de autonomie, binnen de duidelijke grenzen en een aangegeven structuur. Het is van belang dat er een evenwicht wordt gecreëerd tussen de zelfbepaling van het kind en het aanbieden van grenzen. De nabijheid is nodig rondom het corrigeren of bijsturen van het kind op basis van gemaakte regels en afspraken. Het kind heeft nog geen intern geweten. Het kind kan individueel nog geen oplossingen of alternatieven bedenken, maar met behulp van de begeleider gaat dit wel (Boerhave et al., 2008).

Kenmerkende problematiek bij een inadequate begeleidingsstijl

Wanneer er een inadequate begeleidingsstijl is kan er een verstoorde autonomieontwikkeling tot stand komen (Boerhave et al., 2008). Hierbij wordt er te veel of te heftig gereageerd en worden negatieve gevoelens ontvlucht. Ook kan het kind zich volledig afhankelijk en passief tonen tegenover zijn omgeving.

Eerste identificatiefase (3-7 jaar)

Volgens Boerhave et al. (2008) gaat het kind in deze fase meer zelfstandig worden en neemt initiatief in zich actief durven opstellen ten opzichte van anderen en activiteiten. De peuter (3-4 jaar) is nog erg afhankelijk van de aanwezigheid van belangrijke anderen om zich te gedragen volgens bepaalde normen en waarden. Kleuters (4-7 jaar) hebben het besef van regels en kunnen zich in toenemende mate aan deze regels houden, ook wanneer een volwassene niet aanwezig is.

Via taal en spel verloopt het contact tussen kind en volwassene. Het kind is nog egocentrisch, ook in het aanvoelen van emoties van de ander. In de loop der jaren wordt het vermogen om onderscheid te maken tussen fantasie en werkelijkheid ontwikkeld onder invloed van denkontwikkeling en ervaring. In het spelgedrag spelen peuters voornamelijk nog naast elkaar, kleuters steeds meer met elkaar. Kleuters zijn gericht op het vervullen van hun eigen wensen.

Aan het einde van deze fase kent het kind gevoelens van spijt en (beginnende) schaamte. In toenemende mate kan hij over zijn eigen gedrag praten. Faalangst kan in deze fase voorkomen, omdat het kind de angst kan hebben om niet geaccepteerd of gewaardeerd te worden door belangrijke anderen. Het gevoel van goed en fout is nog heel zwart/wit. Het gevoel van geluk kent het kind. Hij kan boosheid en agressie gecontroleerd richten op een persoon.

Passende begeleidingsstijl

Het kind is van belangrijke personen afhankelijk in het bijdragen en corrigeren van zijn gedrag en zijn denken (Boerhave et al., 2008). Het uitleggen en benoemen van situaties en gedrag wordt steeds belangrijker. De begeleiding in deze fase is gericht op het stimuleren van initiatief nemen, verantwoordelijkheid leren dragen (op basis van succeservaringen) en het vormen van identiteit.

Kenmerkende problematiek bij een inadequate begeleidingsstijl

Wanneer het kind na verschillende initiatiefnemingen steeds negatieve sociale reacties krijgt, kan dit leiden tot angsten, schuldgevoel, verlaagd zelfbeeld en tot verschillende vormen van compensatiegedrag (Boerhave et al., 2008).

Realiteitsbewustwording (7-12 jaar)

Boerhave et al., (2008) geven aan dat in deze fase aan het kind meer eisen gesteld zullen worden, die passend zijn bij de leeftijd. Ze leren nieuwe vaardigheden, waardoor hun leefwereld toegankelijker voor hen wordt. Wanneer het kind de vorige fasen goed heeft doorlopen, zal hij in toenemende mate zelfvertrouwen en voldoende eigenwaarde opbouwen om tot prestaties te komen. Het kind krijgt interesse en belangstelling voor zijn omgeving. In het contact met anderen zal het kind, indien hij bezit over voldoende gevoel van eigenwaarde, makkelijk aansluiting vinden bij hen en invulling kunnen geven aan vrije tijd. Ook hun frustratietolerantie is in deze fase toegenomen.

Het kind maakt zich sociale regels eigen, ervaart eigen verantwoordelijkheid, heeft een geïnternaliseerd geweten, kan samenwerken en ontwikkelt vriendschappen. De relaties met leeftijdsgenoten worden steeds belangrijker en sterker. Voor de sociaal en emotionele ontwikkeling zijn goed verlopende relaties met leeftijdsgenoten onontbeerlijk. Het kind kan in de omgang met leeftijdsgenoten steeds beter geven en nemen, onderhandelen en samenwerken. Bij agressiviteit is deze gecontroleerd. De nuancering ontbreekt vaak nog, waardoor zij weleens verkeerde interpretaties maken en deze eigen ervaringen als negatief aanduiden.

Passende begeleidingsstijl

Wanneer het kind voldoende gelegenheid, rust, ruimte en tijd krijgt, groeien zijn cognitieve vermogens (Boerhave et al., 2008). De begeleiding is gericht op het stimuleren van zelfstandigheid en zelfvertrouwen. Het ondersteunen in de interpretaties van kinderen, daarbij uitleg geven of het nuanceren voor het kind. De begeleider speelt een belangrijke rol binnen deze fase. Hij is als het ware een rolmodel; inzicht geven, positieve feedback geven vanuit een vertrouwensrelatie, helpen bij het maken van existentiële keuzes en loyaliteitsconflicten.

Kenmerkende problematiek bij een inadequate begeleidingsstijl

Indien het kind in de eerdere fasen veel onduidelijkheid, onzekerheid en onveiligheid heeft ervaren, is hij, volgens Boerhave et al. (2008), vooral bezig met zich te handhaven in een voor hem bedreigende omgeving. Hierdoor komt het kind weinig tot leren, groeien en ontwikkelen toe.

Ook door constante negatieve ervaringen, waarbij het kind niet naar verwachting voldoet, kan bij het kind faalangst ontstaan, die de prestatie wederom opnieuw negatief beïnvloeden.

2.3 Sociaal functioneren

Het sociaal functioneren gaat over de wijze, waarop jongeren zich opstellen en gedragen richting anderen (Rot, 2013). Daarnaast gaat het om het 'aanvoelen' van een sociale situatie, hier een inschatting van maken en op basis daarvan tot een adequate manier van handelen of reageren komen.

Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben een beperkt sociaal aanpassingsvermogen. Ze hebben onvoldoende kennis over de sociale regels en het verplaatsen in een ander of aanpassen aan een veranderende sociale situatie.

Van Nieuwenhuizen, Orobio de Castro et al. (2004) en Van Nieuwenhuizen, Vriens et al. (2011) hebben onderzoek gedaan naar de gedragingen bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal functioneren. De jongeren richten zich in contact met anderen meer op wat er letterlijk wordt gezegd of gedaan. De jongeren kunnen zich moeilijk verplaatsen in een ander. Ze richten zich minder op wat de ander bedoelt te zeggen of te doen. De jongeren begrijpen vaak niet wat de ander zegt. Daarnaast hebben de jongeren de neiging om te focussen op de negatieve aspecten in de boodschap van de ander. In het contact zijn de jongeren in mindere mate in staat om hun eigen mening te geven. Het gedrag van de ander wordt door de jongeren niet goed waargenomen en beoordeeld, waardoor zij geen goede inschatting kunnen maken over de reactie van een ander. Dit kan ertoe leiden dat de jongeren vaak worden verrast door de reactie van de ander.

De jongeren kunnen op agressieve wijze (verbaal of non-verbaal) reageren of juist niet reageren en laten de situatie over zich heen komen. Dit komt voort uit de negatieve consequenties en afwijzingen in het verleden, doordat ze niet goed hebben gereageerd in het sociaal contact met anderen.

Van de opgedane kennis en ervaring uit eerdere sociale situaties wordt door de jongeren niet geleerd (Rot, 2013). Hierdoor kunnen ze dit ook niet toepassen in latere (vergelijkbare) situaties.

Voor de begeleiding van de jongeren in het sociaal functioneren is het belangrijk om hen ondersteuning te bieden bij het aangaan en onderhouden van (betekenisvolle) sociale contacten en (belangrijke) personen. Het uitleggen over de opbouw van sociale situaties kan de jongeren handvaten bieden in zijn sociaal functioneren. Hierbij helpt het stimuleren in het meedoen en betrokken zijn bij de mensen uit de eigen leefomgeving van de jongeren. Daarnaast het (leren) verplaatsen in een ander en het laten ontdekken van de redenen van gedragingen. Ten slotte is het van belang om de jongeren te blijven motiveren om sociale contacten aan te gaan en te onderhouden.

2.4 Omgaan met emoties

In hoeverre een jongere adequaat kan omgaan met zijn eigen emoties en die van een ander wordt bepaald door de wijze waarop een jongere zijn eigen en andermans gevoelens kent, kan herkennen en begrijpt (De Beer, 2011). Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben moeite met het (her)kennen en begrijpen van hun eigen emoties en die van een ander. De emotionele ontwikkeling stagneert grotendeels op het niveau van een kind in de basisschoolleeftijd. De basisemoties, zoals boosheid, blijheid en verdriet, kunnen jongeren met een licht verstandelijke beperking bij anderen goed herkennen. De gecompliceerde emoties, zoals gekwetst of verbaasd zijn, zijn voor hen moeilijk te onderscheiden.

Voor jongeren met een licht verstandelijke beperking is het moeilijk om emoties, zoals geluk, vertrouwen en angst, bij zichzelf te herkennen, te benoemen en te verwoorden, maar deze gevoelens voelen ze wel degelijk. Om de emoties bij zichzelf te herkennen en hier betekenis aan te geven, moet de jongere kunnen aangeven hoe hij zichzelf voelt. Jongeren met een licht verstandelijke beperking zijn cognitief beperkt in het verwoorden en abstraheren van zaken, waardoor ze op dit punt het abstractieniveau missen.

Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben een beperkte impulscontrole (Rot, 2013). Ze kunnen de impuls om snel te reageren moeilijk inhouden. Hierbij kunnen ze hun gedrag, naar wat zij voelen, niet zelf sturen. De jongeren zijn niet in staat geweest tijdens hun ontwikkeling te ontdekken op welke verschillende manieren ze met probleemsituaties kunnen omgaan en adequaat kunnen reageren.

De op latere leeftijd tot ontwikkeling komende sociaal-emotionele vaardigheden, zoals inlevingsvermogen, geweten en seksualiteit, blijven bij jongeren met een licht verstandelijke beperking achter en zijn minder goed ontwikkeld (De Beer, 2011). Dit kan ertoe leiden dat hun gedrag als ongewenst of ongepast wordt betiteld.

In de begeleiding bij het emotioneel functioneren van de jongere is het aangaan van gesprekken met de jongere waarin wordt besproken hoe situaties worden beleefd, gezien en/of begrepen essentieel. Bij boosheid en frustratie biedt de begeleider ondersteuning. Door middel van aansporing en complimenten geven wordt het zelfvertrouwen van de jongere vergroot. Het geven van vertrouwen richting de jongere leert hem om vaardigheden toe te passen.

2.5 Ondersteuning begeleiders aan jongeren met licht verstandelijke beperking

Voor begeleiders van jongeren met een licht verstandelijke beperking is het een opvoedingstaak om de jongeren passende ondersteuning te bieden. De ondersteuning is passend wanneer de jongeren de adviezen en suggesties ter harte nemen en de ontwikkeling wordt gestimuleerd. Als de ondersteuning niet of onvoldoende aansluit op de behoeften van de jongeren, is er het risico op overvraging. Daarentegen kunnen de jongeren ook teveel in bescherming worden genomen en hierdoor worden ondervraagd. Dit kan stress en frustratie bij hen opleveren en probleemgedrag versterken of zelfs veroorzaken. Op deze wijze wordt de ontwikkeling van de jongeren belemmerd. Binnen de relatie van begeleider en jongere krijgt de benaderingswijze vorm. De begeleider creëert mogelijkheden en uitdagingen voor persoonlijke groei van de jongere. Hierbij is het van belang dat de jongere niet wordt over- of ondervraagd (Willems & Embregts, 2011). Van de begeleider worden specifieke kwaliteiten en vaardigheden, zoals inlevingsvermogen, sensitiviteit, oprechte betrokkenheid en een goede luisterhouding verwacht om een betekenisvolle, goede relatie met de jongere vorm te geven.

2.6 SEO - Schaal voor Emotionele Ontwikkeling

Došen (2014) bekijkt de emotionele ontwikkeling in de context van sociale interacties. Het niveau van emotionele ontwikkeling speelt een wezenlijke rol in het adaptief gedrag en in het ontstaan van stoornissen (Došen, 2014). Er zijn nog nauwelijks hulpmiddelen ontworpen voor de meting van de emotionele ontwikkeling. Došen heeft een schema ontwikkeld voor het inschatten van de emotionele ontwikkeling.

In de SEO staan tien aspecten centraal, die in het psychosociale leven van iedere persoon constant aanwezig zijn en met de ontwikkelingsstadia consequent mee veranderen.

De emotionele aspecten zijn als volgt: omgaan met eigen lichaam, omgaan met andere volwassenen, belevenis van zichzelf in de interactie met de omgeving, ontwikkeling van permanentie van object, angsten, omgang met leeftijdsgenoten, omgang met materiaal, verbale communicatie, affect differentiatie en agressieregulatie.

Op basis van observatie van het gedrag van een persoon wordt de SEO middels een scorelijst vastgelegd. Aan de hand van de vijf laagste gescoorde aspecten wordt het niveau van de emotionele ontwikkeling bepaald.

2.7 Methodiek X van de organisatie

De organisatie in dit onderzoek heeft een eigen methode ontwikkeld. Hier verder genoemd als methodiek X. Methodiek X gaat in op het affectief functioneren van de jeugdigen. Door middel van observaties wordt in kaart gebracht op welke terreinen de jeugdige specifieke behoeftes heeft binnen het affectief functioneren in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Methodiek X vormt een leidraad voor de leerdoelen in de zorgplannen rondom de sociaal-emotionele ontwikkeling en biedt ook aanvulling in het inzicht en handelen van de hulpverleners.

Hoofdstuk III: Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de methode van de dataverzameling voor het onderzoek beschreven. In paragraaf 3.1 wordt ingegaan op de onderzoekspopulatie en de steekproef. In paragraaf 3.2 wordt de dataverzamelmethode behandeld, waarbij wordt gekeken naar de betrouwbaarheid, validiteit en ethische verantwoording. Het meetinstrument wordt in paragraaf 3.3 besproken. Tenslotte is in paragraaf 3.4 de data-analyse uitgewerkt.

3.1 Onderzoekspopulatie en steekproef

Onderzoekspopulatie

Een onderzoekspopulatie bestaat uit alle 'eenheden'. Hieronder vallen personen, zaken, organisaties, et cetera, waarover in het onderzoek uitspraken zullen worden gedaan (Verhoeven, 2014). Binnen dit onderzoek bestaat de onderzoekspopulatie uit twee groepen, namelijk de HBO-gecertificeerde hulpverleners die werkzaam zijn binnen het gezinshuis en jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking.

De keuze voor twee onderzoekspopulaties is tot stand gekomen vanuit de deelvragen van het onderzoek. Daarin wordt zowel gekeken naar de begeleiding en de visie van de hulpverleners als de ervaringen van de jeugdigen.

De relevante kenmerken van de populatie van de hulpverleners zijn dat zij HBO-gecertificeerd zijn binnen het werkveld van de sociale hulpverlening, zij zijn allen minimaal twee jaar werkzaam binnen de instelling en in de leeftijd van vijftien tot en met vijfenvijftig jaar.

De relevante kenmerken van de jeugdigen zijn dat zij allen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar zijn en een licht verstandelijke beperking hebben, conform de criteria volgens de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders V (2013). Hierin staat vermeld dat de criteria bestaan uit: beperkingen in het intellectuele functioneren (IQ lager dan 70, middels psychometrische tests), beperkingen in het adaptieve gedrag en de beperking is ontstaan in de ontwikkelingsleeftijd. Bij een licht verstandelijke beperking is er sprake van een IQ van tussen de 50 en 70.

Steekproef

Een steekproef is een al dan niet willekeurige selectie uit de onderzoekspopulatie die de mogelijkheid heeft om aan het onderzoek deel te nemen (Verhoeven, 2014). In dit onderzoek is gekozen voor een selecte steekproef. Hierbij worden de elementen niet op toevalbasis uit de populatie getrokken (Verhoeven, 2014). De specifieke steekproefmethode die in dit onderzoek wordt gehanteerd, is de doelgerichte steekproef. Hierbij is er sprake van een selectie van de steekproef op basis van bepaalde criteria (Verhoeven, 2014). De doelgerichte steekproef wordt gehouden onder twee groepen respondenten, namelijk: de HBO-gecertificeerde hulpverleners die werkzaam zijn op locatie X van de instelling en de jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke

beperking binnen de locatie X van de instelling. Er worden vijf hulpverleners en zeven jeugdigen geïnterviewd.

Ook is er gekozen voor locatie X, aangezien er op de andere locatie Y in mindere mate jeugdigen aanwezig zijn met een licht verstandelijke beperking. Daarnaast is er binnen dit onderzoek onvoldoende tijd beschikbaar om alle respondenten van de instelling te onderzoeken.

De selectiecriteria van de groep hulpverleners bestaat uit het gegeven dat zij minimaal HBO-gecertificeerd zijn binnen het werkveld van de jeugdzorg. Daarnaast zijn zij minimaal twee jaar werkzaam binnen de instelling en begeleiden via mentorschap ten minste één jeugdige. Het doel is om een beeld te vergaren over het handelen van de hulpverlener zowel gericht op individuele begeleiding aan de desbetreffende mentorjeugdige(n) evenals de algemene begeleiding in de dagelijkse omgang.

De selectiecriteria voor de groep jeugdigen bestaat uit het gegeven dat zij zich in de leeftijdscategorie van twaalf tot en met zestien jaar bevinden. Binnen de samenstelling van de populatie van jeugdigen in de instelling vormt dit de grootste leeftijdsgroep. Daarnaast wordt er in de probleemanalyse (paragraaf 1.1) door de hulpverleners bij de jeugdigen in deze leeftijdscategorie ervaren dat de begeleiding in de sociaal-emotionele ontwikkeling geoptimaliseerd kan worden. Alle jeugdigen hebben een IQ tussen de 50 en de 70, die als een 'licht verstandelijke beperking' wordt gedefinieerd (Došen, 2014). De anonimiteit van de respondenten wordt in dit onderzoek gewaarborgd, door middel van het anonimiseren van de persoonlijke gegevens, waarbij zorgvuldigheid wordt nagestreefd.

3.2 Dataverzamelmethode

Dit onderzoek wordt door middel van een kwalitatieve onderzoeksmethode uitgevoerd. Door middel van kwalitatief onderzoek worden inzichten verworven over problemen in en van situaties, gebeurtenissen en personen. Met behulp van open interviews worden gegevens van kwalitatieve aard, zoals belevingen, ervaringen, betekenisverleningen beschreven en geïnterpreteerd (Baarda, 2009).

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag is het van belang om belevingen en ervaringen van de respondenten te onderzoeken. Dit komt ook terug in de deelvragen (zie paragraaf 1.3).

Bij kwantitatief onderzoek wordt door middel van cijfermatige gegevens informatie gewonnen.

Wanneer dit onderzoek door middel van een kwantitatief onderzoek zou worden uitgevoerd, zou hierin de diepgang van de belevingen en ervaringen van de respondenten worden gemist. Het kwalitatieve onderzoek heeft als nadeel dat de kwalitatieve onderzoeksresultaten subjectiever van aard zijn en een mindere betrouwbaarheidsgraad hebben (Verhoeven, 2014).

In dit kwalitatieve onderzoek wordt de dataverzamelmethode 'interview' gehanteerd. Een interview is een vraaggesprek waarin de beleving van de respondenten voorop staat. Het interview heeft tot doel informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp (Verhoeven, 2014).

De basisvorm voor dit interview is een semigestructureerd interview. Dit is een combinatie tussen een open interview met een topiclijst en een gestructureerd interview, waarbij er een gestructureerde vragenlijst wordt afgenomen (Boeije, 2012). Dit zorgt ervoor dat diepgang kan worden aangebracht in het interview, door middel van doorvragen. Binnen het kader van het onderzoeksdoel wordt bij de

groep van de hulpverleners gekeken op welke wijze zij de begeleiding uitvoeren en ervaren. Bij de groep van de jeugdigen wordt gekeken naar hun ervaringen met de begeleiding. De onderzoeker zoekt aansluiting bij de eigen beleving van de respondenten.

Voor het onderzoek naar de begeleiding van de sociaal- emotionele ontwikkeling van jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking is er contact opgenomen met de hulpverleners van de locatie X van de instelling. In dit contact wordt het doel van het interview uitgelegd en benadrukt dat de informatie, die verworven wordt uit het interview, vertrouwelijk wordt behandeld.

De hulpverleners worden op de hoogte gebracht van het onderzoek en gevraagd om hun medewerking te verlenen aan het houden van een interview. De jeugdigen worden ieder persoonlijk gecontacteerd met de vraag of zij mee willen werken aan het onderzoek. Alle hulpverleners en jeugdigen hebben toestemming gegeven voor het houden van de interviews.

Betrouwbaarheid

Het kwalitatief onderzoek vindt plaats vanuit een open benadering; er is geen afgebakende setting (Verhoeven, 2014).

De betrouwbaarheid van onderzoeksresultaten geeft aan in hoeverre het onderzoek vrij is van toevallige fouten. Het onderzoek moet herhaalbaar zijn om de betrouwbaarheid voldoende te kunnen testen. Wanneer dit tot dezelfde resultaten leidt, kan het onderzoek als betrouwbaar worden gezien (Verhoeven, 2014). De herhaalbaarheid van het onderzoek is onzeker, omdat de kans bestaat dat bij herhaling van dit onderzoek niet dezelfde resultaten worden verkregen. In het kwalitatief onderzoek staan de belevingen en ervaringen van de respondenten centraal. Daarnaast wordt het onderzoek in een bepaalde periode gehouden. Wanneer er in een andere periode zich situaties voordoen of andere personen betrokken zijn, bestaat de mogelijkheid dat de beleving van de respondent op een andere manier wordt ervaren. Dit kan tot gevolg hebben dat de gegevens van de interviews worden beïnvloed.

Ook wordt in dit onderzoek slechts één organisatie onderzocht. Hierdoor is vergelijking van het verkregen materiaal niet mogelijk. De betrouwbaarheid van het onderzoek wordt verhoogd doordat er één onderzoeker is, die telkens de interviews afneemt bij de respondenten. Dit zorgt ervoor dat de interpretatie van de gegevens constant blijft. Ook wordt het interview middels een topiclijst vormgegeven om op deze manier alle gegevens te verzamelen. De interviews worden op de locatie X van de instelling gehouden. Dit om ervoor te zorgen dat de jeugdigen zich vertrouwd en veilig voelen in hun eigen omgeving.

Validiteit

De validiteit bepaalt in welke mate het onderzoek vrij is van systematische fouten, waarbij wordt gekeken naar de echtheid, het waarheidsgehalte van het onderzoek (Verhoeven, 2014). In kwalitatief onderzoek wordt de nadruk gelegd op de mate waarin de validiteit van de resultaten toegepast kunnen worden op andere situaties en personen. Daarnaast wordt er gekeken in welke mate de opzet van het onderzoek geschikt is voor de beantwoording van de onderzoeksvraag (Boeije, 2012). De

resultaten van dit onderzoek zijn niet generaliseerbaar door het geringe aantal interviews. Daarnaast is dit een reden dat het onderzoek is gebaseerd op één specifieke organisatie.

Wanneer er wordt gekeken naar de interne validiteit, wordt de mate van betrouwbaarheid van de conclusies van het onderzoek die geldig zijn voor de onderzoeksgroep weergegeven (Verhoeven, 2014). Hierbij is het van belang dat de onderzoeker zijn objectiviteit bewaart. De onderzoeker zou beïnvloed kunnen worden door zijn eigen achtergrond en visie op het onderzoek. Dit moet tot een minimum beperkt worden en kan worden uitgevoerd door naar verduidelijking te vragen. Hierop wordt ingegaan wat de respondent onder een begrip verstaat of naar een beleving of ervaring te vragen. De generaliseerbaarheid gaat in of de mate van de conclusies van het onderzoek toepasbaar zijn op de gehele populatie (Verhoeven, 2014). De selectie van de respondenten kan een negatieve invloed hebben op de externe validiteit.

Er wordt in dit onderzoek een selecte steekproef uitgevoerd, waarin alleen de belevingen en ervaringen van de desbetreffende respondenten wordt onderzocht. De hulpverleners hebben een specifieke gezamenlijke visie vanuit de organisatie en werken in een nauw teamverband samen, waardoor het handelen veelal op één lijn zit. Ook de setting waarin de jeugdigen zich binnen de organisatie bevinden, zal niet generaliseerbaar zijn richting andere jeugdzorgorganisaties.

Ethische verantwoording

In dit onderzoek is de gedragscode van de HBO-raad (Andriessen, Delnooz, Pnstenk, Peij & Smeijsters, 2010) in acht genomen, waarin van de onderzoeker wordt verwacht: respect, zorgvuldigheid, integriteit, verantwoording van keuzes en gedrag en het dienen van professioneel en maatschappelijk belang. Door middel van deze gedragscode van de HBO-raad worden de waarden van de respondenten gerespecteerd.

De onderzoeksethiek (Van Zilfhout, 2014) is van toepassing op de interviews met de respondenten, waarbij de belangen van de respondenten voorop staan. De volgende vier zaken zijn hierin van belang. Ten eerste introduceert de onderzoeker in de *contactlegging* zichzelf als onderzoeker en geeft uitleg wat zijn rol inhoudt tegenover de respondent. Ten tweede wordt door de interviewer aan de respondent gevraagd op welke wijze hij *terugkoppeling van de resultaten* wenst te krijgen. Ten derde informeert de interviewer de respondent dat zijn persoonlijke gegevens worden geanonimiseerd in het onderzoek en hierin *zorgvuldigheid* wordt nagestreefd. Hierdoor wordt veiligheid gecreëerd voor de respondent om naar alle eerlijkheid te antwoorden. Als laatste wordt er door middel van *instemming* door de interviewer expliciet toestemming aan de respondent gevraagd om het interview op te nemen, de resultaten te verwerken en mogelijk te publiceren.

Als belangrijkste uitgangspunt van het interview wordt er door de interviewer aan de respondent uitleg gegeven over zijn vrijwilligheid voor het meewerken aan het onderzoek en dat hij de mogelijkheid heeft zich te allen tijde te kunnen terugtrekken uit het onderzoek.

3.3 Meetinstrument

Na het bepalen van het onderzoeksmodel wordt er geoperationaliseerd. Hierbij worden de begrippen uit de onderzoeksopzet uitgewerkt tot meetbare instrumenten. Een meetinstrument is een hulpmiddel waarmee gegevens worden verzameld (Verhoeven, 2014).

In dit kwalitatieve onderzoek wordt door het gebruik van semi-gestructureerde interviews informatie verzameld. Ter ondersteuning hiervan is er een topiclijst opgesteld op basis van informatie vanuit het theoretisch kader en de deelvragen van de onderzoeksvraag. In een topiclijst wordt een lijst met onderwerpen samengesteld, die dienen als uitgangspunt voor het interview (Verhoeven, 2014). Er worden hoofdonderwerpen en daaropvolgende detailleringen toegepast. Dit zorgt voor de verdieping van het interview.

In de topiclijst (bijlage I) zijn de belangrijkste onderwerpen uit het theoretisch kader gegroepeerd en de deelonderwerpen hieronder verdeeld. Er is hierbij een onderscheid gemaakt tussen de topiclijst voor de hulpverleners en de jeugdigen. Hiervoor is gekozen om het handelen van de begeleiders bij de sociaal- emotionele ontwikkeling van de jeugdigen te onderzoeken. Bij de jeugdigen wordt er ingegaan op hun kennis van het herkennen van eigen emoties en emoties bij anderen. Op deze wijze wordt er een beeld geschetst over de kennis en vaardigheden van de jeugdigen. De volgende onderwerpen staan centraal in de topiclijst voor de hulpverleners: het eigen handelen en de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Hierbij wordt gekeken naar de visies, kennis over de sociaal-emotionele ontwikkeling en behoeften voor het optimaliseren. In de topiclijst voor de jeugdigen staan de volgende onderwerpen centraal: kennis en inzicht van eigen emoties, het contact met anderen en de ervaringen van de begeleiding.

Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van het interview te waarborgen, wordt er gebruik gemaakt van een standaard aanpak voor alle interviews. Als standaard wordt een topiclijst en een geluidsopname van het interview in dit onderzoek opgenomen. In een topiclijst wordt een lijst met onderwerpen samengesteld, die dient als uitgangspunt voor het interview (Verhoeven, 2014). Er worden hoofdonderwerpen en daaropvolgende detailleringen toegepast. Daarnaast wordt op deze wijze volgens een vast patroon het interview gehouden, waardoor er geconcentreerd wordt op de vaststaande onderwerpen, maar er wel de mogelijkheid is om verdieping in het interview te krijgen. Daarnaast wordt er een proefinterview gehouden onder de respondenten van de groep van jeugdigen om de betrouwbaarheid te verhogen. Op deze manier wordt er nagegaan of er hiaten of overbodige onderwerpen in de topiclijst zijn (Verhoeven, 2014). Dit heeft ermee te maken dat de mogelijkheid bestaat dat bepaalde onderwerpen en vragen bijvoorbeeld te moeilijk geformuleerd zijn voor de jeugdigen. Uit het proefinterview, dat is uitgevoerd bij een jeugdige, is naar voren gekomen dat de volgorde van de bevraging veranderd moest worden. In de eerste topiclijst werd oorspronkelijk gevraagd naar het gevoel van een emotie en vervolgens de uiting hiervan. Dit bleek voor de jeugdige lastig te zijn, want de uiting van een emotie kon hij gerichter omschrijven. Daarom is ervoor gekozen om eerst naar de uiting van een emotie te vragen en daarna naar het gevoel van de emotie.

Bij het analyseren van de verkregen gegevens, wordt een logboek bijgehouden voor het aanbrengen van structuur in de analyse. Hierin worden de gemaakte keuzes en desbetreffende argumenten bijgehouden.

Validiteit

Gekeken vanuit de interne validiteit kan er een bedreiging zijn rondom de sociale wenselijkheid van de respondent. De respondent kan reageren volgens de geldende normen en verwachtingen (Verhoeven, 2014). In het interview wordt hierop ingegaan door aan de respondent te vragen wat hij/zij onder een bepaald begrip verstaat. Dit komt terug in de begripsvaliditeit (Verhoeven, 2014). Door het gebruik van een diepte-interview is het vrij nauwkeurig te achterhalen wat er bij de respondent speelt. Door middel van het theoretisch kader wordt gespiegeld wat de begrippen inhouden en hoe de respondent dit interpreteert.

3.4 Data-analyse

Na het uitvoeren van de interviews worden deze getranscribeerd. Het analyseren van de verkregen gegevens uit de interviews worden aan de hand van vier fasen van Boeije (2012) uitgewerkt.

In de eerste fase 'exploratie' worden de gegevens verkend. Er wordt nagegaan welke (gezamenlijke) begrippen in de gegevens zitten. Er wordt gekeken welke waarde de respondent aan het begrip gaf en of deze negatief of positief van toonzetting is.

Tijdens de tweede fase 'specialisatie' worden de fragmenten gecodeerd, waarbij ze onder één begrip kunnen worden samengevat. Door middel van een open codering worden de gevonden begrippen gedefinieerd. Indien het noodzakelijk is, worden er nieuwe gegevens verzameld.

Vervolgens wordt er in de derde fase 'reductie' de gecodeerde begrippen geordend. Hierbij wordt een hiërarchie aangebracht in de mate van relevantie. De begrippen worden teruggekoppeld naar de probleemstelling.

Als laatste wordt in de fase 'integratie' de verbanden tussen de begrippen gezocht. Door middel van axiaal coderen (Boeije, 2012) worden er hoofdgroepen en subgroepen ontworpen en beoordeeld welke codes aansluiten op elkaar. De codes kunnen worden herschreven of opgesplitst in hoofdcodes en/of subcodes.

Vervolgens wordt in het analyseren selectief gecodeerd (Boeije, 2012), waarbij er structuur wordt aangebracht in de begrippen. Er kunnen begrippen worden samengevoegd of hernoemd. Ook wordt er gekeken naar de volgorde van de begrippen. De verbanden en volgorde worden samengebracht in een codeboom. In de codeboom worden de hoofd- en subcodes gekoppeld aan de deelvragen van de onderzoeksvraag. Zie bijlage II voor de codeboom.

Hoofdstuk IV: Resultaten

In dit hoofdstuk wordt de analyse van de afgenomen interviews beschreven. De resultaten die hieruit voortkomen, geven antwoord op de drie deelvragen van dit onderzoek. Bij iedere deelvraag wordt een koppeling gemaakt tussen de topiclijst, codeboom en het theoretisch kader. Daarnaast worden citaten gebruikt om de resultaten te ondersteunen. De hoofdvraag van dit onderzoek wordt in het volgende hoofdstuk beantwoord.

In de bevindingen wordt het aantal genoemde identieke antwoorden uit de interviews aangeduid door middel van haakjes na het antwoord, bijvoorbeeld dagelijkse observatie (4).

4.1 Bevindingen bij deelvraag I

“Hoe wordt de hulpverlening in het gezinshuis op dit moment bewerkstelligd in de begeleiding op sociaal-emotioneel gebied?”

De onderzoeksresultaten uit de interviews die antwoord geven op deelvraag I worden opgesplitst in drie thema's, te weten: hulpmiddelen, ondersteuning en handelen. Uit de interviews, die gehouden zijn onder vijf hulpverleners van de organisatie, kwam naar voren dat methodiek X, die is ontwikkeld door de organisatie, wordt toegepast door alle vijf de hulpverleners als hulpmiddel voor de begeleiding aan de jeugdigen in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Methodiek X gaat in op het affectief functioneren van de jeugdigen. Door middel van observaties wordt in kaart gebracht op welke terreinen de jeugdige specifieke behoeftes heeft binnen het affectief functioneren in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Methodiek X vormt een leidraad voor de leerdoelen rondom de sociaal-emotionele ontwikkeling en biedt ook aanvulling in het inzicht en handelen van de hulpverleners. Daarnaast worden nog diverse hulpmiddelen genoemd, die wisselend worden gebruikt naar behoefte en leerdoel van de jeugdige. Deze hulpmiddelen zijn emotiekaarten (3), het smoelenboek (2), de vijf G's (gebeurtenis, gevoel, gedachten, gedrag en gevolg) (2) en de stoplichtmethode (2). Zo beaamt een respondent H-3:

Bij de ene helpt een stoplicht en de andere moet vijf kokende pannetjes hebben. Met mijn mentorkind kan ik de 5 G's gebruiken, omdat hij cognitief sterk genoeg hiervoor is. Met een kind met extreem gedrag (boos, verdrietig) is het vaak simpeler om het gesprek aan te gaan en hem daarbij uit te leggen welke processen er gaande zijn.

Onder het thema 'ondersteuning' wordt door de respondenten het mentorschap (5), overleg met collega's (5), dagelijkse observatie (4) en overleg met de orthopedagoog (3) genoemd. De hulpverleners hebben door de kleinschaligheid van de organisatie intensieve overlegmomenten met elkaar over de invulling van de hulpverlening. De overlegmomenten van de orthopedagoog worden als zinvol ervaren, omdat dit de hulpverleners inzicht geeft in de specifieke problematiek van de jeugdigen. Het mentorschap zorgt ervoor dat de jeugdigen een eigen mentor hebben, die diepgang biedt op de leerdoelen van de jeugdigen.

Binnen het thema 'handelen' komt uit de interviews naar voren dat de hulpverlener zijn eigen emoties laat zien op een professionele wijze (4), het contact tussen kind en zijn ouders/netwerk in stand houden (4), het terugkoppelen van het gedrag naar het kind (3), het inspelen op gevoelens (3), het

expres overdrijven van gevoelens (3), het benoemen van positieve/negatieve manieren om emoties te uiten (3), openheid geven over emoties (3) en respect tonen naar elkaar (3).

In de hulpverlening worden structuur en respect gezien als leidende thema's. Door de kleinschaligheid van de organisatie is er direct contact tussen de jeugdigen en de hulpverleners. Ook de compactheid van het team zorgt ervoor dat er veiligheid is voor de jeugdigen. Elke hulpverlener heeft vaste werktijden/dagen, wat overzicht biedt voor de jeugdigen. In de dagelijkse werkzaamheden wordt veel door middel van contact uitgelegd, zoals bankgesprekken of gesprekken tijdens de avondmaaltijd. Op deze wijze wordt er op een ontspannen manier over onderwerpen gesproken, die soms als lastig kunnen worden ervaren door de jeugdigen. Ook worden de emoties in het gesprek benoemd, soms overdreven nagespeeld om voor de jeugdige duidelijk te maken hoe emoties ervaren kunnen worden en hoe deze geuit worden. De hulpverleners laten ook op professionele wijze hun eigen emoties zien, zo ook bij respondent H-5:

Gisteren was een kind brutaal, daar erger ik me mateloos aan en dan gaat hij maar door en door. Toen heb ik tegen mijn collega gezegd dat ik me even terugtrek in de privéruimte, maar de deur ging wat harder dicht dan de bedoeling was. Dit krijgen de kinderen wel mee. Ik weet dat dat niet goed is, maar ik ben ook maar een mens. De kinderen zien dan ook wel van: 'Wat lok ik uit?'. Het kind kwam wel zijn excuses naderhand aanbieden, omdat hij aanvoelde dat hij fout was.

Het is voor het sociale aspect belangrijk, dat de jeugdigen in contact staan met hun familie en naasten. Het kan voorkomen dat het contact, door verscheidende redenen, niet goed verloopt. De hulpverleners zien het als hun taak om het contact tussen de jeugdigen en hun ouders/familie te behouden en te stimuleren. *"Ik ben nu bezig met hoe we de band tussen hem en zijn tante in Engeland kunnen verstevigen, want zij wordt zijn rolmodel."* vertelt H-3.

Uit de interviews met de jeugdigen kwam naar voren dat de jeugdigen het als prettig ervaren dat zij bij de hulpverleners terecht kunnen met hun verhaal. J-3:

Je kunt altijd je verhaal kwijt. Er wordt serieus met je gepraat. Ze zien goed wanneer je boos of verdrietig bent. Ze kunnen dit zelfs aangeven, wanneer je het zelf nog niet eens gezegd hebt. Ze zien het aan je lichaamstaal." Ze voelen zich serieus genomen door de hulpverleners. Ook reageren ze goed op de jeugdigen, zo stelt J-5 *"Ik vind het fijn dat ze zeggen wanneer ik te druk ben en me dan naar mijn kamer sturen om rustig te worden."*

De jeugdigen ervaren het mentorschap voornamelijk als gelegenheid om met hun mentor één op één in gesprek te kunnen gaan over situaties, die hen bezighouden. Respondent J-5 *"Het is fijn om over gevoelens te praten. Ik kan veel met haar bespreken, terugkijken op situaties en kijken wat ik beter had kunnen doen."*

4.1.1 Relatie tussen de bevindingen en de theorie

Vanuit de theorie wordt gesteld dat binnen de begeleiding van jongeren met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling de nadruk dient te liggen op het bieden van ondersteuning bij het sociaal en emotioneel functioneren van de jongeren. De te bieden ondersteuning bij het sociaal functioneren bestaat uit het aangaan en onderhouden van (betekenisvolle) sociale contacten (belangrijke personen), uitleg verstrekken over de opbouw van sociale situaties, het leren betrokken zijn bij de mensen uit de eigen leefomgeving van de jongeren, het zich (leren) verplaatsen in een ander en het laten ontdekken van de redenen van gedragingen (Rot, 2013). De bevindingen uit de interviews schetsen het beeld waarop de hulpverleners de hulpverlening binnen de organisatie bewerkstelligen. Zo construeren zij situaties, ze koppelen informatie terug richting de jongeren waarbij de nadruk wordt gelegd op hun eigen gevoel, zoals bij de methode 'De vijf G's' (gebeurtenis, gevoel, gedachten, gedrag en gevolg). Ook vergroten zij soms emoties uit om de jongeren te laten zien hoe een ander zich voelt en op welke wijze je dat aan diegene kunt zien.

Door het benoemen van de positieve en negatieve manieren om emoties te uiten en ook openheid te geven over de emoties bij de jeugdigen, leren zij om respectvol met elkaar om te gaan en dit ook terug te krijgen van de hulpverleners. Dit zorgt ervoor dat het zelfvertrouwen van de jongere wordt vergroot. Vanuit deze positie en vertrouwen leert de jongere om de verkregen vaardigheden toe te passen.

4.1.2 Beantwoording van deelvraag I

Ter beantwoording van de deelvraag '*Hoe wordt de hulpverlening in het gezinshuis op dit moment bewerkstelligd in de begeleiding op sociaal-emotioneel gebied?*' kan gesteld worden dat de hulpverleners door de kleinschaligheid van de organisatie intensieve overlegmomenten met elkaar hebben over het handelen. Als leidraad staan structuur en respect centraal in de hulpverlening. De overlegmomenten met de orthopedagoog zorgen voor vernieuwde inzichten en verduidelijking over de problematiek van de jeugdigen, waardoor de hulpverleners hun handelen kunnen aanscherpen. Het mentorschap maakt het mede mogelijk dat er diepgang wordt gebracht in de leerdoelen van de jeugdigen.

Naast methodiek X, die een bijdrage levert aan de inzichten in de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen, worden er nog diverse hulpmiddelen ingezet om te werken aan de persoonlijke leerdoelen van de jeugdigen.

In het dagelijks handelen werken de hulpverleners aan de sociaal- emotionele ontwikkeling van de jeugdigen door hen terugkoppeling te geven op hun gedrag en hierbij in te spelen op gevoelens. Het uitvergroten van emoties wordt gebruikt om de jeugdigen te laten zien hoe zij emoties bij zichzelf en anderen kunnen herkennen. Ook laten de hulpverleners op professionele wijze hun emoties zien, om op deze manier een voorbeeldfunctie te zijn voor de jeugdigen.

De jeugdigen ervaren in de hulpverlening de reacties van de hulpverleners als goed. Ze voelen zich serieus genomen door de hulpverleners en er wordt tijd voor hen vrijgemaakt om over situaties te praten wanneer zij daar behoefte aan hebben. In het mentorgesprek kunnen de jeugdigen individueel met de mentor praten over situaties en hun gevoelens.

4.2 Bevindingen bij deelvraag II

“Welke krachten en belemmeringen zijn er in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?”

De hulpverleners zien binnen de hulpverlening als de belangrijkste kracht van de jeugdigen dat zij zich openstellen (5). Zo vertelde respondent H-1 *“Zo heeft een kind in zoveel instellingen gezeten, dat hij wel weer elke keer probeert iemand te vertrouwen en openstelt om te leren. Je moet dat wel willen om dat weer te durven, willen en kunnen.”*. De jeugdigen leren van ervaringen en kunnen dit geleerde toepassen in de toekomst (3). Zo vertelt respondent H-3:

Een kind heeft een externe cursus gedaan om te leren omgaan met zijn boosheid. Het heeft echt effect op hem gehad; hij kan beter verwoorden wanneer hij boos is. Nu begint hij het gevoel te krijgen dat hij weer vast gaat lopen en dan vraagt hij om een vervolg.

Verder worden door de hulpverleners afzonderlijk van elkaar nog verschillende krachten bij jeugdigen benoemd. Deze krachten worden steeds maar één keer benoemd, bijvoorbeeld de kinderen zitten op hetzelfde niveau, ze hebben geduld met elkaar en levenslust. Deze krachten zijn wel opgenomen in de codeboom.

Als belemmering bij de jeugdigen merken zij op dat het voor hen soms nog onduidelijk is wat er in de jeugdigen omgaat (3). De jeugdigen hebben door de licht verstandelijke beperking een bepaald niveau en in de hulpverlening dienen ze daarmee rekening te houden (3). Tevens zien de hulpverleners dat de jeugdigen een overlevingsmechanisme in hun kinderjaren hebben opgebouwd (3). Bij intakes van nieuwe kinderen is dit vooral te zien, zo vertelt respondent H-2:

Wanneer nieuwe kinderen komen hoor je de grootste verhalen. Als ze dan merken dat dit niet hoeft, dat ze geaccepteerd worden zoals ze zijn, laten ze ‘maskers’ vallen en komen ze met vragen, waar ze zich eerst voor zouden schamen. Als de kinderen ervaren dat ze mogen zijn zoals ze zijn, dan krijg je steeds meer de eigen persoon te zien.

Uit de interviews met de jeugdigen is naar voren gekomen dat de krachten bij hen zitten in de gevoelens herkennen en uiting geven aan de basisemoties. Bij de vier overige emoties; schaamte, verbazing, vertrouwen en gekwetst, kunnen ze benoemen hoe zij deze tot uiting brengen. Daarnaast kunnen ze de vier basisemoties herkennen bij anderen. Het merendeel van de jeugdigen kan de emoties van verbazing en vertrouwen benoemen.

Een belemmering die naar voren is gekomen uit de interviews met de jeugdigen is het gevoel van de basisemotie ‘boosheid’. Dit konden drie jeugdigen beschrijven. Het gevoel van schaamte, verbazing en vertrouwen en de uiting bij schaamte konden steeds drie of minder van de zeven respondenten benoemen. Daarnaast konden drie jeugdigen de emoties van schaamte en gekwetst zijn bij anderen herkennen.

4.2.1 Relatie tussen de bevindingen en de theorie

Bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking is er vaak sprake van een disharmonisch ontwikkelingsprofiel. Er is een disbalans tussen de verschillende aspecten in de ontwikkeling van de jeugdigen. Bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking is er vaak sprake van een discrepantie tussen het cognitieve- en emotionele ontwikkelingsniveau (Došen, 2014). De emotionele ontwikkeling, waarin motivatie en draagkracht een rol spelen, is veelal in mindere mate ontwikkeld in vergelijking met de cognitieve ontwikkeling, waar de capaciteiten en de vaardigheden centraal staan. Dit komt terug in de interviews van de hulpverleners. Zij zien dat de kinderen op verschillende niveaus zitten in de facetten van de ontwikkeling.

In de interviews met de jeugdigen is ingegaan op het herkennen en begrijpen van eigen (basis)emoties en het herkennen van emoties bij anderen. De Beer (2011) geeft aan dat de jongeren met een licht verstandelijke beperking moeite hebben met het (her)kennen en begrijpen van hun eigen emoties en van anderen. De emotionele ontwikkeling van jongeren stagneert grotendeels op het niveau van een kind in de basisschoolleeftijd. De basisemoties, zoals boosheid, blijheid en bedroefdheid kunnen de jongeren bij anderen goed herkennen. Dit komt ook overeen met de onderzoeksresultaten uit de interviews waarbij alle respondenten de herkenningpunten van de desbetreffende emoties konden benoemen. De gecompliceerde emoties, zoals gekwetst, verbaasd, vertrouwen en schamen zijn voor hen moeilijk te onderscheiden (De Beer, 2011), zo bleek ook uit de resultaten van de interviews. Bij iedere gecompliceerde emotie konden drie tot vier respondenten een aantal kenmerken noemen die bij de desbetreffende emoties behoren. Daarnaast waren de gecompliceerde emoties ook moeilijk om bij zichzelf te herkennen en hier betekenis aan te geven in uiting en gevoel.

Jongeren met een licht verstandelijke beperking zijn cognitief beperkt in het verwoorden en abstraheren van zaken, waardoor ze op dit punt het abstractieniveau missen. Dit sluit aan bij bovenstaande waarnemingen.

4.2.2 Beantwoording van de deelvraag II

In de deelvraag II *‘Welke krachten en belemmeringen zijn er in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?’* wordt door de hulpverleners als belangrijkste kracht van de jeugdigen ervaren dat de jeugdigen zich open (durven te) stellen voor hulp en het geleerde ook bij andere situaties kunnen toepassen. Hierdoor is groei mogelijk in de ontwikkeling van de jeugdige. Deze krachten komen tot stand door een goed functionerend pedagogisch klimaat in de organisatie, waarin veiligheid en respect centraal staan.

De jeugdigen herkennen op welke wijze zij zich uiten en voelen in geval van de basisemoties (blijheid, boosheid, bedroefd en bang). Daarnaast kunnen zij benoemen op welke wijze ze de meer gecompliceerde emoties (verbazing, gekwetst, schamen, en vertrouwen) uiten. Tenslotte kunnen ze de vier basisemoties herkennen bij anderen en de emoties van ‘verbazing’ en ‘vertrouwen’ kon het merendeel van de jeugdigen benoemen.

Als belemmering merken de hulpverleners op dat de complexiteit van de problematiek van de jeugdigen parten speelt in de hulpverlening. Ook in het niveau van de jeugdige op cognitief en sociaal-emotioneel ontwikkelingsgebied is vaak een discrepantie aanwezig, waardoor de hulpverlening op twee verschillende niveaus een jeugdige moet aanspreken. Tevens hebben veel jeugdigen in de loop der jaren een overlevingsmechanisme ontwikkeld, wat af en toe nog tot uiting komt.

De belemmeringen bij de jeugdigen in het herkennen van emoties, zit in het herkennen van het gevoel bij de basisemotie 'boosheid', het uiten van 'schaamte', het gevoel van 'schaamte', 'verbazing' en 'vertrouwen'. Daarnaast herkennen drie jeugdigen de emoties van schamen en kwetsen bij anderen.

4.3 Bevindingen bij deelvraag III

"Welke ondersteuning kan bijdragen aan de optimalisering van de begeleiding van de hulpverleners in het gezinshuis aan de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling?"

De hulpverleners geven in de interviews aan dat zij voornamelijk behoefte hebben aan gerichte bijscholing over de specifieke leeftijdscategorie van de jeugdigen (3) en literatuur over de verschillende ontwikkelingsniveaus van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking (3).

Respondent H-5: *"Ik moet de kinderen echt kennen om ze te kunnen inschatten qua sociaal-emotionele ontwikkeling. Soms loop je het risico dat je kinderen weleens verkeerd inschat. Graag zou ik meer theoretische kennis willen vergaren hierover."* Ook literatuur over de complexiteit van de problematiek van de jeugdigen (2) wordt gewenst. Respondent H-1 zegt hierover *"Het is moeilijk door de complexiteit van de gedragsproblemen en de verstandelijke beperking om erachter te komen waar bepaald gedrag vandaan komt."*

Hulpverleners zouden graag meer diepgang willen in methodiek X van de organisatie (2). Respondent H-1 zegt hierover *"Methodiek X is nog te beperkt. Daar zijn we nog niet lang genoeg mee bezig om echt betrouwbare effecten te zien."* Voor respondent H-3 is het toekomstbeeld *"Ik zou het gewoon best gaaf vinden als we methodiek X zo stevig zouden hebben, dat je via je telefoon kunt observeren. Zo kun je de gegevens nog beter invoeren."*

Als laatste geven de hulpverleners aan dat ze graag een methode/handleiding zouden willen hebben met kant-en-klare opdrachten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen (2). Hierover zegt respondent H-2:

Waar ik soms wel naar op zoek ben is een handboek, waar oefeningen en activiteiten gebundeld zijn naar thema's. Ik had een keer een methode die ging over moraal besef en respect, maar deze was bedoeld voor criminele jongeren. De oefeningen had ik wat aangepast, maar dat kostte veel werk. Ik zou graag wat algemene oefeningen willen, als activiteitenplan met alle begeleidingsaspecten of die je naar jouw doelgroep kunt invullen.

De leerbehoeften van de jeugdigen liggen op het vlak van het meer over eigen gevoelens te praten en dit ook beter te kunnen aangeven (3). Respondent J-6 zegt hierover:

Ik wil nog beter leren hoe het allemaal bij mijzelf voelt en hoe een ander dat vindt als je bijvoorbeeld boos bent. En of een ander je dan zou helpen? Wat doet de ander dan? Wat doet het met een ander als hij mij bijvoorbeeld boos ziet?

Eén jeugdige geeft aan hier momenteel aan te werken met de vier basisemoties.

4.3.1 Relatie tussen de bevindingen en de theorie

Er bestaat een gevaar van overschatting wanneer er onduidelijkheid bestaat over het niveau van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdige. Hier speelt draagkracht een belangrijke rol in. Ook het kunnen en aankunnen van de jeugdige is essentieel voor een evenwichtige ontwikkeling. Er dient daarom een duidelijk beeld te zijn van de sociaal-emotionele ontwikkeling om in de hulpverlening de jeugdige aan te spreken op een passend niveau (Willems & Embregts, 2011).

In de interviews komt naar voren dat de hulpverleners behoefte hebben aan gerichte literatuur over de leeftijdsfasen van de jongeren, het ontwikkelingsniveau en de complexiteit van de problematiek.

4.3.2 Beantwoording van de deelvraag III

Om tot een beantwoording te komen van de deelvraag *‘Welke ondersteuning kan bijdragen aan de optimalisering van de begeleiding van de hulpverleners in het gezinshuis aan de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling?’* kan er gesteld worden dat de hulpverleners behoefte hebben aan gerichte literatuur over de specifieke leeftijdscategorie van de jeugdigen en de verschillende ontwikkelingsniveaus van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. Ook willen ze aanvullende informatie over de complexiteit van de problematiek van de jeugdigen.

Methodiek X vormt een basis voor de hulpverlening. De hulpverleners zouden graag meer diepgang willen aanbrengen in methodiek X om deze nog beter op de hulpverlening aan te laten sluiten.

Tenslotte gaven de hulpverleners aan dat zij graag een methode/handleiding zouden willen hebben met daarin kant-en-klare opdrachten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen.

Bij drie jeugdigen is er de behoefte om meer te leren praten over eigen gevoelens en het ook beter te kunnen aangeven.

Hoofdstuk V: Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk komen de conclusie en de aanbevelingen aan bod. De conclusie omvat de belangrijkste bevindingen uit dit onderzoek, die aan de hand van de resultaten van de deelvragen uit het vorige hoofdstuk zijn beschreven. Tevens wordt er antwoord gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek. Ten slotte volgen de aanbevelingen, die voortkomen uit de inzichten verkregen vanuit dit onderzoek.

5.1 Conclusie

In dit onderzoek staat de vraagstelling *“Wat hebben de hulpverleners binnen het gezinshuis nodig om hun begeleiding aan de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling te optimaliseren?”* centraal. In deze paragraaf worden de bevindingen beschreven die van invloed zijn in de beantwoording van de vraagstelling.

Als eerste is er onderzoek gedaan naar de wijze waarop de hulpverlening de begeleiding op sociaal-emotioneel gebied aan de jeugdigen op dit moment bewerkstelligt. Methodiek X, die door de organisatie wordt gebruikt, vormt een leidraad in het inzicht verschaffen over de krachten en behoeften in het affectief handelen van de jeugdigen. Deze inzichten worden verwerkt in de doelstellingen van de zorgplannen van de jeugdigen. Momenteel wordt er in de praktijk met de jeugdigen in gesprek gegaan over de wijze waarop zij de situatie beleven, zien en begrijpen. Op deze manier wordt er zowel gereflecteerd op de situatie als in het handelen van de jeugdige en zijn emoties, die hierbij parten spelen. Ook het op professionele wijze laten zien van eigen (uitvergrote) emoties, geeft de jeugdige inzicht in emoties van anderen en het herkennen ervan. De hulpverleners beschikken over diverse hulpmiddelen, die zij in hun begeleiding toepassen ter bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen. Hierbij wordt gekeken naar het cognitieve niveau van de jeugdige en of dit hulpmiddel aansluit bij de doelstellingen uit het zorgplan. Ook de overlegmomenten met de hulpverleners onderling en achtergrondinformatie van de orthopedagoog wordt als zinvol ervaren.

Vervolgens zijn de krachten en belemmeringen van de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling besproken, die door de hulpverleners in de praktijk worden gezien. Uit de interviews met de jeugdigen blijkt dat zij beschikken over het (her)kennen en begrijpen van de basisemoties bij zichzelf en bij anderen. De gecompliceerdere emoties, zoals gekwetst, verbaasd, vertrouwen en angst, bij zowel zichzelf als anderen zijn voor hen moeilijk te onderscheiden, benoemen en verwoorden.

De hulpverleners zien het als een kracht van de jeugdigen dat zij zich open (durven te) stellen voor hulp en het geleerde ook toe kunnen passen in andere situaties. Zij zien dat door de veiligheid, die wordt geboden in de organisatie, de jeugdigen steeds meer van hun eigen persoonlijkheid laten zien. De complexiteit van de problematiek van de jeugdigen wordt ervaren als een belemmering door de hulpverleners. Daarnaast is bij de jeugdigen een discrepantie tussen cognitief en sociaal-emotioneel

ontwikkelingsgebied. Ook de overlevingsmechanismen van de jeugdigen speelt soms parten in de hulpverlening.

Ten slotte is ingegaan op de ondersteuning, die de hulpverleners als aanvulling willen zien bij de begeleiding aan de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling. De complexiteit van de problematiek van de jeugdigen maakt dat de hulpverleners behoefte hebben aan gerichte literatuur over de leeftijdsfasen en de verschillende ontwikkelingsniveaus van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking ter aanvulling van hun begeleiding van de jeugdigen. De hulpverleners willen graag meer diepgang aanbrengen in methodiek X om de aansluiting van de hulpverlening te optimaliseren. Daarnaast zouden zij graag als aanvulling de beschikking willen hebben over een methodiek waarin voorgeschreven opdrachten zijn opgenomen om in de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen toe te passen.

De jeugdigen gaven in de interviews te kennen dat zij de behoefte hebben om te leren praten over eigen emoties en het aangeven van eigen emoties.

Op basis van bovenstaande wordt naar aanleiding van de vraagstelling van dit onderzoek *“Wat hebben de hulpverleners binnen het gezinshuis nodig om hun begeleiding aan de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling te optimaliseren?”* de volgende conclusie getrokken:

In de organisatie is er behoefte aan aanvullende, gerichte literatuur over de verschillende leeftijdsfasen en ontwikkelingsniveaus van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. Daarnaast willen ze diepgang aanbrengen in methodiek X om hun begeleiding te optimaliseren. Ten slotte zouden ze graag de beschikking willen hebben over een methodiek met voorgeschreven opdrachten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen.

5.2 Aanbevelingen

Aan de hand van de resultaten uit dit onderzoek worden de volgende aanbevelingen gegeven ter verbetering van de praktijk.

Aanbeveling I: Continueren van de gesprekken over emoties

Uit de interviews komt naar voren dat de hulpverleners gesprekken met de jeugdigen aangaan over hoe zij de situatie beleven, zien en begrijpen. Hier staan ze ook stil bij welke emoties dit bij de jeugdige oproept. Dit om te bevorderen dat de jeugdige zijn emoties gaat leren (her)kennen en desgevraagd ook van anderen. De jeugdigen ervaren de gesprekken met hun mentor over emoties als prettig en zij hebben de behoefte om nog beter te leren praten over hun eigen emoties.

Het is hierbij van belang dat de jeugdigen kennis hebben van de betekenis van de basisemoties en de gecompliceerde emoties. Deze emoties voelen de jeugdigen wel degelijk. Jeugdigen met een licht verstandelijke beperking zijn cognitief beperkt in het verwoorden en abstraheren van zaken, waardoor ze op dit punt het abstractieniveau missen (De Beer, 2011).

De hulpverleners kunnen, zowel in dagelijkse werkzaamheden als in mentorschap, de gesprekken over emoties met de jeugdigen continueren en daarbij de nadruk leggen op de wijze waarop de emoties worden ervaren.

Aanbeveling II: Optimaliseren van de methodiek

Methodiek X, die ontworpen is door de organisatie, geeft door middel van observaties inzicht over de krachten en behoeften in het affectief handelen van de jeugdigen. De uitslagen van deze observaties worden verwerkt in de doelstellingen van de zorgplannen van de jeugdigen. De hulpverleners willen graag diepgang aanbrengen in methodiek X, om op deze wijze de aansluiting met hun hulpverlening met name op de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen te optimaliseren. Het optimaliseren van de methodiek zorgt ervoor dat er een betere aansluiting komt op de behoeften van de jeugdigen (Willems & Embregts, 2011).

Aanbeveling III: Themabijeenkomsten

De hulpverleners geven aan dat zij graag aanvullende literatuur/informatie willen over de onderwerpen waar zij in hun handelen tegenaan lopen. Dit wordt deels al uitgevoerd door maandelijkse gesprekken met de orthopedagoog, die hen achtergrondinformatie verstrekt bij specifieke vragen.

De complexiteit van de problematiek van de jeugdigen zorgt ervoor dat de hulpverleners behoefte hebben aan gerichte literatuur over de leeftijdsfasen en ontwikkelingsniveaus van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. Het is van belang dat de ondersteuning voldoende aansluit op de behoeften van de jeugdigen, om op deze wijze het risico op overvraging te verkleinen (Willems & Embregts, 2011).

De orthopedagoog zou een themabijeenkomst kunnen organiseren over thema's waar de hulpverleners graag meer achtergrondinformatie over willen hebben. Op deze manier kan er gezamenlijk worden gekeken naar de thema's en vanuit verschillende invalshoeken van gedachten worden gewisseld. Ook zou er door de hulpverleners zelf een themabijeenkomst kunnen worden georganiseerd om samen over bepaalde thema's te praten.

Aanbeveling IV: Naslagwerk

Naast de bovenstaande aanbeveling van het organiseren van themabijeenkomsten kunnen de hulpverleners een naslagwerk met literatuur vormgeven over de thema's, die in de hulpverlening spelen, zoals ontwikkelingsniveaus van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. Dit zou als hulpmiddel gebruikt kunnen worden om informatie te verschaffen/raadplegen. De fasen van de sociaal-emotionele ontwikkeling, die in hoofdstuk II 'Theoretisch kader' zijn behandeld, geven verdieping in de ontwikkeling van de jeugdigen, welke gedragingen hierbij geuit kunnen worden en de wijze van begeleiding (Boerhave et al., 2008).

Aanbeveling V: Schaal Emotionele Ontwikkeling

Došen (2014) heeft de Schaal Emotionele Ontwikkeling (SEO) ontwikkeld, die als hulpmiddel kan fungeren voor het inschatten van de emotionele ontwikkeling van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking. De Schaal Emotionele Ontwikkeling kan worden gebruikt door de hulpverleners van de organisatie, om vanuit deze inschatting hun handelen te optimaliseren ten aanzien van het sociaal-emotionele niveau van de jeugdigen.

Vanuit de context van sociale interacties kijkt Došen naar de emotionele ontwikkeling.

De SEO (2014) is een schema waarin tien aspecten centraal staan, die in het psychosociale leven van iedere persoon constant aanwezig zijn en met de ontwikkelingsstadia consequent mee veranderen.

De emotionele aspecten zijn als volgt: omgaan met eigen lichaam, omgaan met andere volwassenen, belevens van zichzelf in de interactie met de omgeving, ontwikkeling van permanentie van object, angsten, omgang met leeftijdsgenoten, omgang met materiaal, verbale communicatie, affect differentiatie en agressieregulatie.

Op basis van observatie van het gedrag van een jeugdige wordt de SEO middels een scorelijst vastgelegd. Aan de hand van de vijf laagste gescoorde aspecten wordt het niveau van de emotionele ontwikkeling bepaald.

Hoofdstuk VI: Discussie

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten en bevindingen van het onderzoek vergeleken met de bevindingen uit de probleemanalyse op macro-, meso- en microniveau. Paragraaf 6.1 gaat in op de betekenis en bruikbaarheid van het onderzoek. In paragraaf 6.2 wordt er een analyse gemaakt naar de kwaliteit van het onderzoek.

6.1 Betekenis en bruikbaarheid

In de probleemanalyse wordt allereerst gesproken over de participatie, die een steeds prominentere rol speelt in de maatschappij voor mensen met een verstandelijke beperking. Er zijn verschuivingen gaande die de nadruk leggen op 'eigen kracht' en participatie voor meer betrokkenheid van mensen met een verstandelijke beperking in de samenleving. In dit onderzoek heeft de participatie een indirecte invloed gehad. De participatie kan gezien worden als een achtergrondthema, wat tot uiting zou komen zodra de jeugdigen de leeftijd van achttien jaar bereiken en de hulpverlening van het gezinshuis wordt beëindigd. De begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen vormt een basis voor hun verdere leven, wanneer zij het gezinshuis verlaten.

Vervolgens wordt er gesproken over gezinshuizen, waar zoveel mogelijk het klimaat van een gezinssituatie wordt nagebootst (Lubbersen, 2014). Door de continuïteit van het gezinsleven en de aandacht van de gezinshuisouders, krijgen de jeugdigen de ondersteuning die zij nodig hebben voor hun verdere ontwikkeling. Daarnaast zorgt de kleinschaligheid van een gezinshuis voor een individuele benadering (Clarijs, 2015). Deze thema's komen terug in de interviews. De hulpverleners ervaren de kleinschaligheid als een meerwaarde om intensief overlegmomenten met elkaar te voeren en direct contact te hebben met de jeugdigen.

Ten slotte wordt de ontwikkeling van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking behandeld over de stagnatie op het niveau van basisschoolleeftijd. De jeugdigen hebben moeite met het (her)kennen van de basisemoties bij zichzelf. Daarnaast is het voor hen moeilijk om gecompliceerde emoties te onderscheiden. De jeugdigen zijn cognitief beperkt, wat zorgt dat ze moeite hebben om zaken te verwoorden (De Beer, 2011). Uit de conclusie is naar voren gekomen dat de jeugdigen, die verblijven in de organisatie, beschikken over het (her)kennen en begrijpen van de basisemoties bij zichzelf en bij anderen. De gecompliceerde emoties zijn voor hen nog moeilijk te onderscheiden, benoemen en verwoorden bij zowel zichzelf als bij anderen.

De bevindingen uit dit onderzoek hebben met name betekenis voor de hulpverleners gehad. Zij willen graag hun begeleiding aan de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking op sociaal-emotioneel gebied optimaliseren. Uit de interviews komt naar voren dat er op verschillende manieren wordt gewerkt aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen en dat hiervan ook de effecten zichtbaar zijn. Dit geeft aan dat er binnen de organisatie een basis is gelegd voor de begeleiding. Voor het aanscherpen hiervan zijn aanbevelingen gedaan.

De jeugdigen staan daarnaast open om meer te leren praten over emoties en het kunnen aangeven ervan.

6.2 Sterkte- zwakteanalyse

In het onderzoek stond het optimaliseren van de begeleiding in het gezinshuis van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking centraal. De interviews zijn gehouden onder zowel de hulpverleners als de jeugdigen van de organisatie. In de interviews met de jeugdigen is ingegaan op hun kennis van de basisemoties en gecompliceerde emoties. Uit de literatuur (De Beer, 2011) blijkt dat jeugdigen met een licht verstandelijke beperking cognitief beperkt zijn en het hierdoor voor hen moeilijk is om de emoties te verwoorden. Er is getracht dit probleem op te vangen door het niveau van het interview laag in te zetten. Daarbij is onderscheid gemaakt in het voelen van de emotie en het uiten van de emotie. Ook is gekozen om de interviews binnen de organisatie in een afzonderlijke ruimte af te nemen om bij de jeugdigen zoveel mogelijk veiligheid te waarborgen. De resultaten geven aan dat deze aanpassingen niet bij alle jeugdigen van invloed waren. Er zijn verschillende discrepanties zichtbaar tussen de cognitieve niveaus van de jeugdigen.

De resultaten van dit onderzoek kunnen instrumenteel worden gebruikt. Bij instrumentele bruikbaarheid wordt het onderzoek opgezet om bepaalde veranderingen te begeleiden en te ondersteunen (Verhoeven, 2014). Er is onderzoek gedaan naar de optimalisering van de begeleiding aan de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Er zijn aanbevelingen gegeven, die hieraan kunnen bijdragen. De resultaten van dit onderzoek zijn niet generaliseerbaar door het geringe aantal interviews. Tevens is dit onderzoek gebaseerd op een selecte steekproef van één specifieke organisatie. De setting waarin de jeugdigen van het onderzoek zich bevinden, is niet generaliseerbaar richting andere jeugdzorgorganisaties.

Dit onderzoek is specifiek gericht op de organisatie X. Zij kunnen aan de hand van dit onderzoek inzicht verkrijgen over de ontwikkeling van de jeugdigen op het gebied van de basisemoties en gecompliceerde emoties. Daarnaast kunnen zij met de aanbevelingen hun begeleiding gaan optimaliseren. De aanbevelingen zijn zowel op de korte als lange termijn bruikbaar. De organisatie bepaalt de mate waarin men wil investeren in de aanbevelingen.

Het onderzoek kan als naslagwerk worden gebruikt voor de achtergrondinformatie van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugdigen en de aandachtspunten in de begeleiding hiervan.

Een kritische kanttekening in dit onderzoek is, dat met betrekking tot de hulpverlening in het algemeen genomen, de emotionele ontwikkeling bij jeugdigen met een verstandelijke beperking nog weinig aandacht krijgt van de hulpverleners en de wetenschap. Binnen de westerse samenleving overheerst er nadruk op de cognitieve ontwikkeling en krijgt de emotionele ontwikkeling weinig aandacht binnen de gedragswetenschappen en psychiatrie (Claes et al., 2013).

De toepasbaarheid van de aanbevelingen worden beïnvloed door de tijd en energie, die de hulpverleners moeten leveren om deze aanbevelingen in de praktijk te brengen. Er zit verschil in het niveau van toepasbaarheid van de aanbevelingen. Het continueren van de gesprekken met de jeugdigen over hun emoties, kan door de hulpverleners worden uitgevoerd, wanneer ze zich bewuster inzetten en nadruk leggen op de emoties tijdens deze gesprekken. Het optimaliseren van methodiek X vergt meer tijd dan momenteel beschikbaar is.

Literatuurlijst

Adams, R. (1996). *Social Work and Empowerment, Practical Social Work/BASW*, MacMillan Press, London.

Andriessen, D., Delnooz, P., Onstenk, J., Peij, S. & Smeijsters, H. (2010). *Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het hbo*. Den Haag: HBO-Raad.

Baarda, D. (2012). *Dit is onderzoek!* Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Beer, Y. de (2011). *'De Kleine Gids Mensen met een licht verstandelijke beperking 2011'*. Alphen aan de Rijn: Kluwer.

Bibo Jeugdzaken (2014). *Brochure over gezinshuizen: de kracht van het gewone leven (2014)*. Den Haag: Ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Veiligheid en Justitie en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Boeije, H. (2012). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Boeije, H., Hoek, L. van der, Langelaan, M., Meulenkamp, T., Rijken, M. & Waverijn, G. (2015). *Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking*. Utrecht: Nivel.

Boerhave, M., Koster, M. & Zaal, S. (2008). *Sociaal-emotionele ontwikkeling*. Amsterdam: Cordaan en Amsta.
Voor het gebruik van deze bron is reeds toestemming gegeven door de auteur; mevrouw S. Zaal, gz-psycholoog van Cordaan.

Claes, L., Declercq, K., De Neve, L., Jonckheere, B., Marrecau, J., Morisse, F., et al. (2013). *Emotionele ontwikkeling bij mensen met een verstandelijke beperking*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant-Uitgevers.

Clarijs, R. (2015). *Om de Jeugd*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Došen, A. (2005). *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap: een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Došen, A. (2014). *Psychische stoornissen, probleemgedrag en verstandelijke beperking*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

DSM-V (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Washington DC: American Psychiatric Association.

Gardeniers, M & Vries, A. de, (2011). *Factsheet Gezinshuis 2011*. De Glind: Rudolphstichting en Gezinshuis.com.

Hess, S. (2016). *Kwaliteiten als belangrijke wegwijzers om te weten wat je wilt*. Geraadpleegd op 14 maart 2016 van

<http://www.nlp-groningen.com/kwaliteiten-als-belangrijke-wegwijzers-om-te-weten-wat-je-wilt/>

Kluft, M., Liefhebber, S. & Vlaar, P. (2013). *Competenties maatschappelijke ondersteuning in WMD*. Utrecht: Movisie.

Kluft, M., Liefhebber, S. & Vlaar, P. (2014). *Competenties maatschappelijke ondersteuning*. Utrecht: Movisie.

Lubbersen, L. (2014). *Factsheet Gezinshuizen 2014*. De Glind: Gezinspiratieplein.

Metze, R. (2008). *Eigen huis en tuin én een sociaal netwerk. Eigen Kracht-conferentie bij dreigende huisuitzetting [A Home and a Social Network. 'Eigen Kracht-conferentie' during Eviction]*. Sozio, (1), April, 40–43.

Nieuwenhuizen, M. van, Orobio de Castro, B, Wijnroks, L., Vermeer, A. & Matthys, W. (2004). The relations between intellectual disabilities, social information processing, and behavior problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 1, 215-229.

Nieuwenhuizen, M. van, Vriens, A., Scheepmaker, M., Smit, M. & Porton, E. (2011). The development of a diagnostic instrument to measure social information processing in children with mild of borderline intelligence. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 358-370.

Noordegraaf, M. (2016). *Doelgroepverkenning in gezinshuizen*. Ede: Christelijke Hogeschool Ede.

Regenmortel, T. van (2002). Empowerment en Maatzorg. Een krachtgerichte psychologische kijk op armoede [Empowerment and Tailored Care. A Powerful Psychological Approach of Poverty] (pp. 71–84). In J. Vranken, K. de Boyser, D. Geldof & G. Van Menxel (Eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting, Jaarboek 2002*. Leuven/Leusden: Acco.

Regenmortel, T. van. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* – 2009 – Volume 18, Issue 4, pp. 22–42.

Rose-Krasnor, L. (1997). The nature of social competence: A theoretical review. *Social Development*, 6, 111-135.

Rot, E. (2013). *Handreiking Balans in Beeld. Jongeren met een licht verstandelijke beperking uitdagen, zonder hen te overvragen of ondervragen*. Utrecht: Kennisplein Gehandicaptensector.

SLO (2007). *Spel en spelbegeleiding. Deel 1: Theoretische uitgangspunten*. Enschede: SLO.

Unicef (2016). *Artikel 1: De definitie van een kind*. Geraadpleegd op 14 maart 2016 van: <https://www.unicef.nl/wat-doet-unicef/kinderrechten/25-jaar-kinderrechten/artikel-1/>

Verhoeven, N. (2014). *Wat is onderzoek?* Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Verté, D., Dury, S., Donder, L. de, Buffel, T., Witte, N. de. *Doe mee! Over ouderen en maatschappelijke participatie*. Provinciebestuur van West-Vlaanderen, 2011.

Wilken, J.P. (2010). Sociale inclusie. Geraadpleegd op 6 maart 2016 van: <http://www.participatiezorgenondersteuning.nl/Content.aspx?PGID=04ea6cf9-a9bc-40f9-8016-89b3376cf2e6>

Willems, A. & Embregts, P. (2011). Uitdagende relaties: Werken met de omgangsstijl van begeleiders met behulp van de SIG-B. *Onderzoek & Praktijk*, 9(2), 46-53.

Zilfhout van, P. (2014). *Onderzoeksethiek*. Fontys Hogeschool Eindhoven.

Zorginstituut Nederland (2016). *Persoonlijke verzorging, begeleiding en verpleging*. Geraadpleegd op 14 maart 2016 van: <https://www.zorginstituutnederland.nl/pakket/wlz-kompas/persoonlijke+verzorging+begeleiding+en+verpleging>

Bijlage I: Topiclijsten

Interview Hulpverleners

Kenmerken van de respondent

1. Geslacht
2. Leeftijd
3. Opleiding
4. In dienst van de organisatie
5. Relevante werkervaring
6. Ervaring met mentorschap

Hulpmiddelen

1. Bewerkstelligen van supervening
2. Hulpmiddelen
3. Vormgeving van hulpverlening
4. Effecten van hulpmiddelen

Begeleiding van sociaal-emotionele ontwikkeling

1. Handelen in het algemeen
2. Visie op handelen in het algemeen
3. Visie op sociaal-emotionele ontwikkeling
4. Inschatten van de sociaal-emotionele ontwikkeling
5. Hulpmiddelen voor het inschatten
6. Behoeftes voor optimaliseren

Dagelijkse omgang

1. Omgang sociaal-emotionele ontwikkeling
2. Krachten in begeleiding
3. Belemmeringen in begeleiding

Sociaal functioneren

1. Ondersteunen van sociale contacten
2. Begeleiding van sociaal functioneren

Mentorschap

1. Omgang sociaal-emotionele ontwikkeling bij mentorschap
2. Visie op mentorschap
3. Diepgang binnen mentorschap op sociaal-emotionele ontwikkeling

4. Verschillen tussen mentorschap en dagelijkse omgang
5. Krachten bij mentorschap
6. Belemmeringen bij mentorschap
7. Ervaringen
8. Behoeftte voor optimaliseren

Interview Jeugdigen

Kennismaking

1. Geslacht
2. Leeftijd
3. Aantal jaren woonachtig in de organisatie

Herkennen/erkennen van basisemoties

- Gevoel bij blijheid
- Uiting van blijheid
- Gevoel bij bedroefd zijn
- Uiting van bedroefd zijn
- Gevoel bij angst
- Uiting van angst
- Gevoel bij boosheid
- Uiting van boosheid

Herkennen/erkennen van overige emoties

- Gevoel bij schaamte
- Uiting van schaamte
- Gevoel bij verbazing
- Uiting van verbazing
- Gevoel bij vertrouwen
- Uiting van vertrouwen
- Gevoel bij gekwetst worden
- Uiting van gekwetst worden

Sociaal contact met anderen

- Herkennen van blijheid
- Herkennen van bedroefd zijn
- Herkennen van angst
- Herkennen van boosheid
- Herkennen van schaamte
- Herkennen van verbazing
- Herkennen van vertrouwen
- Herkennen van gekwetst worden

Begeleiding

- Begeleiding algemeen bij gevoelens
- Verbeterpunten
- Begeleiding mentor bij gevoelens

- Verbeterpunten
- Leerbehoeften

Bijlage II: Codeboom

Wat hebben de hulpverleners binnen het gezinshuis nodig om hun begeleiding aan de jeugdigen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar met een licht verstandelijke beperking in hun sociaal-emotionele ontwikkeling te optimaliseren?				
Deelvraag	Steekproef	Thema	Code	Subcode
Hoe wordt de hulpverlening in het gezinshuis op dit moment bewerkstelligd in de begeleiding op sociaal-emotioneel gebied?	Hulpverleners (5)	Hulpmiddelen	Methodiek X (5)	
			Emotiekaarten (3)	
			Smoelenboek (2)	
			Vijf G's (2)	
			Stoplichtmethode (2)	
			Films met emoties kijken (1)	
			Naspelen van emoties (1)	
		Ondersteuning	Mentorschap (5)	
			Overleg met collega's (5)	
			Doelstelling in het zorgplan (4)	
			Dagelijks observeren (4)	
			Orthopedagoog (3)	
			Dagelijkse rapportage (2)	
			Bijscholing van de hulpverleners (2)	
		Handelen	Eigen emoties laten zien (4)	
			Kind zit op een sport (4)	
			Kind gaat naar school (4)	
			Contact met ouders/ netwerk (4)	
			Terugkoppeling van gedrag (3)	
			Inspelen op gevoelens (3)	
			Overdrijven in emoties (3)	

			Benoemen van positieve/ negatieve manieren in het uiten van emoties (3)	
			Openheid geven over emoties (3)	
			Aangeven van emoties (3)	
			Respect (3)	
			Structuur (2)	
			Inhaken op gesprekken (2)	
			Nieuwe ervaringen opdoen (2)	
			Gevoel van veiligheid (2)	
			Aflesen van emoties van anderen (1)	
			Band met het kind stimuleren om met beperking om te gaan (1)	
	Jeugdigen (7)	Ondersteuning	Hulpverleners maken inschatting en handelen voor het welzijn van de jeugdigen (2)	
			Jeugdigen voelen zich serieus genomen (2)	
			Hulpverleners staan open voor het gesprek aan te gaan (2)	
			Hulpverleners zijn betrouwbaar (2)	
			Hulpverleners geven terugkoppeling over het gedrag van de jeugdigen (1)	
Welke krachten en belemmeringen	Hulpverleners (5)	Krachten	Jeugdige stelt zich open (5)	
			Leren van ervaringen en	

zijn er in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij de jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?			dit kunnen toepassen (3)	
			Vertrouwen geven (1)	
			Elkaar aanspreken op elkaars gevoelens (1)	
			Ze zitten op hetzelfde niveau (1)	
			Ze hebben geduld met elkaar (1)	
			Kinderlijke vertrouwen in de toekomst (1)	
			Levenslust (1)	
			Eigen kwaliteiten (1)	
			Contact met leeftijdsgenoten buiten het gezinshuis (1)	
			Jeugdige ziet zelf het effect van het veranderde handelen	
			Toepassen van de methodiek (1)	
		Belemmeringen	Onduidelijk wat er in het kind omgaat (3)	
			Kind heeft een bepaald niveau (3)	
			Overlevingsmechanisme (3)	
			Accepteren/rekening houden dat het kind een bepaald niveau heeft (3)	
			Herkennen en erkennen van eigen emoties (2)	
			Te veel focus op de mentor (2)	
			Kind moet leren om te praten wat hem bezighoudt/eigen emoties (2)	
			Kind moet leren niet te liegen/klikken (2)	

			Alleen hulp ontvangen, zonder zelf iets terug te geven (2)	
			Disbalans in verbale en cognitieve competentie (2)	
			Geen/onvoldoende grenzen kennen (2)	
			Kind stelt zich niet open (2)	
			Ze zien signalen minder snel (1)	
			De hulpverlener moet afzakken naar het niveau van het kind (1)	
			De verwachtingen niet te hoog leggen (1)	
			Trauma (1)	
			De hulpverlener moet vaak benoemen wat de beperking van het kind is (1)	
			Kind moet leren zelf betrouwbaar te zijn (1)	
			Depressiviteit (1)	
			Geen lichamelijke aanraking (1)	
			Onrealistische hebberigheid (1)	
			Geen acceptatie van hulpverlening (1)	
			Niet weten wat sociaal gepast is (1)	
			Geen weet van basale zaken (1)	
			Kind kan blokkeren (1)	
			Minder in staat om relaties aan te gaan en te staan (1)	

			Niet in staat om de juiste keuzes te maken (1)	
			Altijd spreken over de ander (1)	
			Emotioneel over-acting (1)	
			Het interpreteren van lichaamstaal van anderen (1)	
			Manipuleren van mensen/ situaties (1)	
	Jeugdigen (7)	Krachten	Basisemoties bij zichzelf	Gevoel bij blijheid (5)
				Uiting bij blijheid (7)
				Gevoel bij bedroefdheid (5)
				Uiting bij bedroefdheid (6)
				Gevoel bij angst (6)
				Uiting bij angst (5)
				Uiting bij boosheid (6)
			Overige emoties bij zichzelf	Uiting bij verbazing (5)
				Uiting bij vertrouwen (6)
				Gevoel bij kwetsen (5)
				Uiting bij kwetsen (6)
			Herkennen van emoties bij anderen	Blijheid (7)
				Bedroefdheid (7)
				Boosheid (7)
				Bang (4)
				Verbazing (4)
				Vertrouwen (4)

		Belemmeringen	Basisemoties bij zichzelf	Gevoel bij boosheid (3)
			Overige emoties bij zichzelf	Gevoel bij schamen (1)
				Uiting bij schamen (3)
				Gevoel bij verbazing (1)
				Gevoel bij vertrouwen (2)
			Herkennen van emoties bij anderen	Schamen (3)
				Kwetsen (3)
Welke ondersteuning kan bijdragen aan de optimalisering van de begeleiding van de hulpverleners in het gezinshuis aan de jeugdigen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling?	Hulpverleners (5)		Gerichte bijscholing op specifieke leeftijd (3)	
			Niveau van het kind (3)	
			Complexiteit problematiek (2)	
			Kant en klare opdrachten voor werken aan sociaal-emotionele ontwikkeling (2)	
			Methode voor kinderen met een verstandelijke beperking (2)	
			Meer diepgang in de methode (2)	
			Stimuleren van contact met familie/vrienden (2)	
			Afbakening van administratie/begeleiding aan de kinderen (1)	
			Meer overleg met collega's (1)	
			Inhoud geven aan mentorschap bij complexiteit van het kind (1)	
			De mogelijkheden en beperkingen van de	

			hulpverlener (1)	
			Nieuwe wetenschappelijke literatuur (1)	
	Jeugdigen (7)		Ondersteuning in het praten over eigen gevoelens (3)	
			Ondersteuning in het beter aangeven van gevoelens (3)	